

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΘΕΣΕΩΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ ΝΕΕΜΙΟΥ*

ΥΠΟ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Ν. ΣΙΜΩΤΑ, ΔΡΟΣ Θ.

γ'. Ἐξέτασις τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Νεεμίου. Ἐφ' ὅσον ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἀνατολῇ ἔγραφον οἱ βασιλεῖς καὶ ἡγεμόνες τὰ ἀπομνημονεύματά των, τὰ ὅποια οὕτως ἐν τῇ περιοχῇ ἐκείνῃ εἶχον εὐρύτατα διαδοθῆ, οὐδόλως εἶναι παράδοξον ὅτι καὶ ὁ Νεεμίας ὡς Κυβερνήτης τῆς Ἱερουσαλήμ ἔγραψε τὰ ἰδικά του ἀπομνημονεύματα. Ταῦτα δὲν ἐγράφησαν ὑπ' ἄλλου τινός, ἔστω καὶ κατ' ἐντολὴν, ἀλλ' ἀποτελοῦν προσωπικὸν ἔργον αὐτοῦ τούτου τοῦ Νεεμίου. Κατ' ἐντολὴν ἐγράφοντο τὰ ἀπομνημονεύματα τῶν βασιλέων τῆς Ἀνατολῆς, οἱ ὅποιοι διέθετον εἰδικούς πρὸς τοῦτο γραμματεῖς, δὲν συμμετείχον δὲ οἱ ἴδιοι εἰς τὸ ἔργον τῆς συγγραφῆς. Τὸ ὕφος τῶν ἡμετέρων ἀπομνημονευμάτων (συναισθήματα, πάθη κλπ.) παρουσιάζει ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τὴν προσωπικὴν σφραγίδα τοῦ Νεεμίου.

Ἐξ ἐπόψεως περιεχομένου τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Νεεμίου ἀποτελοῦν συνοπτικὴν πῶς ἐκθεσιν περὶ τοῦ ἐν Ἱερουσαλήμ ἔργου καὶ τῆς ἄλλης δράσεως τοῦ συγγραφέως. Ὡς φρονεῖ δὲ καὶ ὁ Bayer, δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ ἐπισήμου ἐκθέσεως ἢ λογοδοσίας περὶ τῆς ἐκτελέσεως τῶν καθηκόντων τοῦ Νεεμίου ἐν Ἱερουσαλήμ, ἀπευθυνομένης ἢ ἔστω προοριζομένης διὰ τὸν Ἀρταξέρξην⁵⁵, ὁ ὅποιος καὶ εἶχεν ἀποστείλει αὐτὸν ὡς Κυβερνήτην τῆς Ἱερουσαλήμ. Τὸ ἕλον ὕφος τῶν ἀπομνημονευμάτων καὶ ἡ ἐν αὐτοῖς ἐπικλήσις τοῦ Θεοῦ μαρτυροῦν, κατὰ τὸν Bayer, ὅτι ὁ Νεεμίας δὲν ἀπηυθύνετο πρὸς ἄλλον τινὰ ἢ μόνον πρὸς τὸν Θεόν⁵⁶. Ἡ ἀποφικς αὕτη εἶναι ὀρθή, διότι πρὸς τοῖς ἄλλοις δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀνακοινώσῃ ὁ Νεεμίας εἰς ἄλλοεθνή βασιλεῖα τὰ περὶ τῶν ἀτασθαλιῶν τῆς Ἰουδαϊκῆς κοινότητος καὶ νὰ μειώσῃ οὕτω εἰς τὰ ὅμματα αὐτοῦ τὴν φυλὴν του, τὴν ὅποιαν ἤθελε συγχρόνως νὰ ἐμφανίζῃ ὡς περιούσιον λαὸν τοῦ Θεοῦ. Ἄλλως τε καὶ ἐκ λόγων πολιτικῆς σκοπιμότητος, τὴν ὅποιαν ὁπωσδήποτε θὰ ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψιν ὁ Νεεμίας⁵⁷, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀνα-

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 644 τοῦ προηγουμένου τόμου.

55. W. Bayer, μν. ξ., σ. 22.

56. W. Bayer, αὐτόθι. Πρβλ. καὶ A. Gelin, le livre de Esdras et Nehemie, σ. 14 καὶ H. Schneider, μν. ξ., σ. 35.

57. Βλ. καὶ R. Kittel, Geschichte des Volkes Israel, σ. 639.

φέρη εἰς τὸν βασιλέα τὰ περι τούς μικτούς γάμους. Διότι παρόμοιόν τι θὰ ἔθιγε καὶ αὐτὸν τοῦτον τὸν Ἀρταξέρξην ὡς ἀλλόφυλον, θὰ ἀπετέλει δὲ καὶ ἐπικρίσιν κατὰ τῶν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ συναφθεισῶν μετὰ τῶν κατακτητῶν σχέσεων καὶ θὰ ἐνομιζέτο οἷονεὶ ὡς διαμαρτυρία κατὰ τῆς ἐπιδράσεως τὴν ὅποιαν κατὰ τινὰ τρόπον εἶχεν ἤδη ἀσκήσει ἐπὶ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ἢ θρησκείᾳ καὶ ἢ ἐν γένει ζωῇ τῶν Περσῶν. Πρόκειται ἄρα οὐχὶ περὶ ἐπισήμων ἐκθέσεων, ἀλλὰ περὶ ἰδιωτικῶν ἀπομνημονευμάτων. "Ὅτι δὲ ἐν Νεεμ. 1,11 ὁ βασιλεὺς ἀναφέρεται ἀπλῶς ὡς **יְהוָה שִׁשְׁתִּי** (ὁ ἀνὴρ οὗτος) μαρτυρεῖ καὶ τοῦτο, ὅτι τῶ ὄντι δὲν προωρίζοντο τὰ ἀπομνημονευμάτα ταῦτα διὰ τὸν βασιλέα· διότι παρομοίᾳ φράσις θὰ ἔθεωρεῖτο ἀσφαλῶς ὡς περιφρονητικὴ καὶ ἀνευλαβῆς πρὸς τὸ ὑψηλὸν τοῦ βασιλέως πρόσωπον. Δὲν ἀποκλείεται βεβαίως νὰ συντάξεν ὁ Νεεμίας καὶ ἐκθεσίην τινὰ (λογοδοσίαν) περὶ τῶν γενομένων καὶ νὰ ὑπέβαλεν αὐτὴν εἰς τὸν βασιλέα, ὅπως κατὰ τὰ κρατοῦντα ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ πράξῃ, εἶτα δὲ ἐκ τῆς ἐκθέσεως ταύτης νὰ συνέγραψε τὰ ἀπομνημονευμάτα, διὰ τῶν ὁποίων ἀπηυθύνετο πλέον πρὸς τὸν Θεόν. Περί τούτου μαρτυροῦν ἀρκούντως καὶ τὰ χωρία Νεεμ. 5,19. 13,14, 22,31 ὡς καὶ τὰ 3,36 ἐξ. 6,14. 13,29⁵⁸.

Τὸ κείμενον τῶν ἀπομνημονευμάτων δὲν νομίζομεν ὅτι συνετάχθη ὁλόκληρον κατὰ μίαν μόνην περίοδον. Εἶναι λίαν πιθανὸν ὅτι μέρος αὐτῶν συνεγράφη ἅμα τῇ ἀποπερατώσει τοῦ ἔργου τῆς ἀνεγέρσεως τῶν τειχῶν, ὥστε κατὰ τὰ ἐγκαίνια αὐτῶν νὰ κατετέθη εἰς τὸν ναόν⁵⁹. Τὸ δεῦτερον μέρος, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τε τοῦ ὕφους καὶ τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ, συνετάγη καὶ προσετέθη εἰς τὸ πρῶτον βραδύτερον, καὶ μετὰ τὴν δωδεκαετῆ ὑπὸ τοῦ Νεεμίου διακυβέρνησιν τῆς ἄλλοτε γῆς τοῦ Ἰούδα. Διότι τὸ ὕφος τῶν ἀπομνημονευμάτων τούτων ὁμοιάζει ἐν πολλοῖς πρὸς τὸ τῆς λογοδοσίας τῶν ἀνατολιτῶν βασιλέων⁶⁰.

Ἐπειδὴ δὲ πάλιν ἐπαναλαμβάνεται πολλάκις ἡ φράσις «μνησθητί μου ὁ Θεός...», δὲν ἀποκλείεται ἡ σύνταξις τῶν ἀπομνημονευμάτων νὰ ἐγένετο εἰς περισσότερα τῶν δύο στάδια, ὅποτε μεθ' ἑκάστον τμήμα νὰ προσετέθη καὶ ἢ ἀνωτέρω φράσις. Πρέπει δὲ νὰ μὴ γίνῃ δεκτὴ ἡ γνώμη τοῦ Renan, ὅτι τὸ ὅλον ἔργον συνετάγη κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς ζωῆς τοῦ Νεεμίου⁶¹. Διότι ἐφ' ὅσον ἐν τοῖς ἀπομνημονευμασιν ὁ Νεεμίας πλὴν τῆς τιμωρίας τῶν ἐγθροῶν τοῦ ζητεῖ ἐνίσχυσιν καὶ ὑγείαν καὶ μακροζωΐαν, ἵνα δυνηθῇ νὰ συνεχίσῃ τὴν εὐεργετικὴν του προσπάθειαν ὑπὲρ τῆς Ἰουδαϊκῆς κοινότητος, πῶς ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ τοῦτο, ἐὰν εὕρισκετο τότε περὶ τὰς δυσμάς τοῦ βίου του; Ἀλλὰ θεολογικοὶ λόγοι ἀναφερόμενοι εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἀναταποδόσεως δὲν θὰ ἐπέτρεπον νὰ ζητήσῃ τι ὁ Νεεμίας διὰ τὴν πέρα τοῦ τάφου ζωὴν. Διότι ἡ ἰδέα

58. Οὕτω καὶ ὁ W. Rudolph, μν. ξ., σ. 212.

59. Βλ. W. Bayer, μν. ξ., σ. 25.

60. Βλ. W. Bayer, αὐτόθι.

61. Βλ. E. Renan, ἐνθ' ἀνωτέρω.

τῆς ἀνταποδόσεως ἦτο μὲν λίαν γνωστὴ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ, ἀνεφέρετο ὅμως εἰς τὴν ἐπίγειον ζωὴν. Ἡ μετὰ θάνατον ἀνταπόδοσις δὲ παρουσιάζεται κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Νεεμίου, ἐσχατολογικαὶ δὲ προσδοκίαι δὲ ἀπαντοῦν ἐν τῷ φερωνύμῳ βιβλίῳ.

Περὶ τῆς καταστάσεως εἰς τὴν ὁποίαν διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Νεεμίου παρατηροῦμεν, ὅτι αὕτη εἶναι ἀρκούντως καλὴ, πάντως πολὺ καλλιτέρα τῆς τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Ἔσδρα καὶ ἄλλων βιβλίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ κείμενον τοῦ βιβλίου τοῦ Νεεμίου ὑπέστη εἴτε σκοπίμως εἴτε τυχαίως μεγάλην παραφθοράν, ἐπόμενον ἦτο καὶ τὰ ἐν πολλοῖς καλλίτερον διασωθέντα ἡμέτερα ἀπομνημονεύματα νὰ μὴ παραμείνουν ἄθικτα. Τὸ κύριον τμήμα τούτων, ἦτοι τὸ ἐν τοῖς κεφαλαίοις 1-7 περιλαμβανόμενον, παρ' ὅτι δὲν ὑπέστη ἐπεξεργασίας, οἷας ἐγνώρισαν ἄλλα τμήματα⁶², ἐν τούτοις παρουσιάζει σημεῖα ἀλλοιώσεων⁶³. Ἐπεξεργασίαν διὰ μεταγενεστέρως χειρὸς καὶ μάλιστα εἰς εὐρείαν κλίμακα παρουσιάζει κυρίως τὸ κεφάλαιον 12. Ἐξ ἄλλου πρὸ τοῦ 11,1 πιστεύεται, ὅτι ἐξέπεσε στίχος τις⁶⁴, ὥστε ἐκ τούτου νὰ δημιουργῆται χάσμα, διότι τὸ κείμενον δὲν παρουσιάζεται ἔχον φυσικὴν σύνδεσιν μετὰ τῶν προηγουμένων. Δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον νὰ ἔχουν ἐκ τοῦ ὅλου κειμένου ἀπολεσθῆ καὶ τμήματά τινα· διότι πλεῖστα ἐνδιαφέροντα σημεῖα τῆς ζωῆς τοῦ Νεεμίου καὶ κυρίως τὰ περὶ τὸ πρὸ τῆς εἰς Ἱερουσαλὴμ ἀφίξεώς του καὶ τὰ περὶ τὸ πρὸ τοῦ τέλους τῆς ζωῆς του χρονικὸν διάστημα παραμένουν ἀγνωστα. Μετὰ τοῦ προβλήματος τούτου συνδέεται καὶ τὸ γεγονός, ὅτι δὲν ὑπάρχει σήμερον ὁμόφωνος γνώμη τῶν εἰδικῶν παλαιοδιαθηκολόγων περὶ τῆς ἐκτάσεως τῶν ἀπομνημονευμάτων. Πάντως δὲν ἐξέρχονται ταῦτα τῶν κεφαλαίων 1-7. 11-13. Ἐν τῷ πλαίσιῳ λοιπὸν τῶν δέκα τούτων κεφαλαίων εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ ἀναζητήσωμεν τὸ κείμενον τῶν ἀπομνημονευμάτων, καὶ νὰ καθορίσωμεν διὰ τῆς ἀπαραιτήτου κριτικῆς ἐργασίας τὴν πραγματικὴν ἔκτασιν αὐτῶν⁶⁵. Ἡ παροῦσα μελέτη θὰ περιορισθῆ εἰς τὰ κύρια προβλήματα τοῦ θέματος τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Νεεμίου, ἅτινα ἀπασχολοῦν σήμερον τὴν ἐπιστήμην.

Κεφ. 1. Ἐκ τοῦ κεφαλαίου τούτου ἀμφισβητεῖται ὑπὸ πολλῶν ἐρμηνευτῶν καὶ διὰ διαφόρους λόγους ἡ γνησιότης τῆς ἐν στ. 5-11 περιλαμβανομένης προσευχῆς τοῦ Νεεμίου. Κατὰ τὸν Schneider ἡ προσευχὴ αὕτη συγ-

62. Πρβλ. καὶ W. Rudolph, *μν. ξ.*, σ. 221.

63. Βλ. καὶ M. Haller, *μν. ξ.*, σ. 162.

64. Βλ. W. Rudolph, *ἐνθ' ἀνωτέρω*, σ. 212, H. Schneider, *μν. ξ.* σ. 230 κ. ἄ.

65. Περὶ τῶν κεφαλαίων 8-10, ἐν τοῖς ὁποίοις περιλαμβάνονται τὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἔσδρα ἀναγνώσεως τοῦ Νόμου, τὰ τῆς δημοσίας μετανοίας τοῦ λαοῦ καὶ τὰ τῶν ἐκ τῆς ἀναγεώσεως τῆς μετὰ τοῦ Θεοῦ διαθήκης νέων ὑποχρεώσεων τῶν Ἰουδαίων, δὲν γίνεται ἐνταῦθα λόγος, ἀφοῦ ταῦτα δὲν ἀνήκουν εἰς τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Νεεμίου. Παρὰ ταῦτα μετὰ τὴν ἐξέτασιν τούτων θὰ γίνῃ καὶ περὶ τῶν κεφαλαίων τούτων βραχὺς λόγος.

κρινομένη πρὸς ἄλλας ἐν τοῖς ἀπομνημονεύμασιν ἀπαντώσας προσευχάς, ὡς τὰς ἐν Νεεμ. 3,36 ἐξ. 5,19. 13,22,29,31⁶⁶, ἢ πρὸς τὸ χαρακτηριστικὸν χωρίον Νεεμ. 2,4⁶⁷ παρουσιάζεται μακρὰ μὴ ἔχουσα τὸν περιληπτικὸν χαρακτήρα τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Νεεμίου. Διὰ τοῦτο θεωρεῖται ὑπ' αὐτοῦ ὡς λίαν πιθανὸν ὅτι θὰ ὑπέστη αὕτη μεταγενεστέραν ἐπεξεργασίαν, προστεθέντων τμημάτων τινῶν εἰς αὐτήν⁶⁸. Τὴν γνησιότητα τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου εἶχον ἀμφισβητήσει ἐν μέρει μὲν καὶ ὁ Batten⁶⁹ ἐν ὄλῳ δὲ καὶ οἱ Jahn⁷⁰, Noth⁷¹, Mowinkel⁷², Hölscher⁷³, Siegfried⁷⁴ κ. ἄ. Παρὰ ταῦτα πλείστοι ἄλλοι ἐρευνηταί, ἐν οἷς καὶ οἱ Eisslefdt⁷⁵, Weiser⁷⁶, Haller⁷⁷, Lusseau⁷⁸ κ. ἄ. δὲν βλέπουν ἐνταῦθα πρόβλημα, ὁ δὲ Rudolph ἀντικρούει τινὰς τῶν ἀνωτέρω⁷⁹, ὑποστηρίζων τὴν γνησιότητα τῆς προσευχῆς.

Ἡ γνησιότης τῆς προσευχῆς δύναται, νομίζομεν, νὰ γίνῃ δεκτὴ. Διότι ἐν πρώτοις ἀκριβεστέρα ἐξέτασις τῶν πραγμάτων πείθει ὅτι δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ μακρᾶς προσευχῆς, ἐὰν συγκριθῇ αὕτη πρὸς τὰς ἐν 3,36 ἐξ. 5,19. 13,22,29,31. Αὗται μὴδὲ τῆς ἐν 3,36 ἐξ. ἐξαιρουμένης δὲν εἶναι κυρίως εἰπεῖν προσευχαί, ἀλλ' ἀπλαῖ ἐπικλήσεις τοῦ Θεοῦ πρὸς δικαίωσιν τοῦ προσευχομένου καὶ τιμωρίαν τῶν ἐχθρῶν του. Ἡ δ' ἐν 2,4 δὲν εἶναι ἂν προσευχή, ἀλλ' ἐνδύμυχός τις ἐπικλήσις τῆς βοήθειας τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἰκανωθῇ ὁ Νεεμίας νὰ ἐπιτύχῃ τὸν σκοπὸν, διὰ τὸν ὁποῖον παρουσιάσθη εἰς τὸν βασιλέα, ἐφ' ὅσον δὲν ἠδύνατο νὰ διακόψῃ τὴν μετ' αὐτοῦ συνομιλίαν καὶ προσευγηθῇ. Δὲν πρέπει ἄρα νὰ γίνεται σύγκρισις πρὸς τὰς ἐπικλήσεις ταύτας λαμβανομένας ὡς μέτρον.

Ἐξ ἄλλου ἡ ἡμετέρα προσευχὴ δὲν παρουσιάζει τὴν ἑκτασιν τῆς ἐν 9, 5-37 μακρᾶς προσευχῆς τῆς μετανοίας, ἀλλ' εἶναι ἀπλῶς καὶ μόνον μία μικρὰ

66. Θὰ ἔπρεπε νὰ περιληφθῇ εἰς αὐτάς καὶ τὸ τούτοις ὅμοιον χωρίον Νεεμ. 13,14.

67. H. Schneider, μν. ξ., σ. 165.

68. H. Schneider, αὐτόθι. Πρβλ. καὶ σ. 37 καὶ 50. Οὕτω καὶ ὁ Pfeiffer, μν. ξ., σ. 835.

69. L. W. Batten, A critical and exegetical commentary on the books of Ezra and Nehemia σ. 188. Πρβλ. καὶ σ. 15.

70. G. Jahn Die Bücher Esra (A und B) und Nehemia text—critisch und historisch-critisch untersucht, σ. 92.

71. M. Noth, Überlieferungsgeschichtliche Studien, σ. 127.

72. Παρὰ W. Rudolph, μν. ξ., σ. 105.

73. G. Hölscher Die Bücher Esra und Nehemia, σ. 526.

74. D. C. Siegfried, Esra, Nehemia und Esther, σ. 72-73.

75. O. Eissfeldt, Einleitung in das Alte Testament².

76. A. Weiser, Einleitung in das Alte Testament⁴.

76. M. Haller, ἐνθ' ἀνωτέρω.

77. H. Lusseau, Esdras et Nehemie.

78. W. Rudolph, μν. ξ., σ. 105-106.

79. D. C. Siegfried, αὐτόθι.

ἀτομική προσευχή. Ὁ ἀτομικὸς χαρακτήρ αὐτῆς μαρτυρεῖται οὐ μόνον ἐκ τοῦ 1,6α, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ὅλου περιεχομένου τῆς, διὰ τοῦ ὁποίου ἐκφράζονται τὰ πατριωτικά καὶ θρησκευτικά συναισθήματα καὶ διαφαίνεται ὁ χαρακτήρ τοῦ προσευχομένου ἀτόμου. Αἱ χρησιμοποιούμεναι λέξεις παρά τὴν χρῆσιν καὶ τοῦ πληθυντικοῦ ἐκφράζουν προσωπικά συναισθήματα καὶ οὐχὶ συλλογικά· διότι ὁ πληθυντικὸς ἐξηγεῖται κάλλιστα ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ Νεεμίας εἶχε ταυτίσει ἑαυτὸν πρὸς τὸν λαόν του. Τὰ περὶ Δευτερονομιακοῦ ὕφους, τὰ ὁποῖα ἐπικαλεῖται ὁ Siegfried⁸⁰ πρὸς ἀμφισβήτησιν τῆς Νεεμίου προελεύσεως τῆς προσευχῆς, δὲν δύνανται νὰ ἀποτελέσουν σοβαρὸν λόγον ἀμφισβήτησεως τῆς γνησιότητος, διότι παρόμοιον ὕφος δὲν ἀποκλείεται νὰ ἐχρησιμοποίησε καὶ ὁ Νεεμίας, ἐφ' ὅσον ἄλλως τε ἀπαντοῦν καὶ εἰς ἄλλα βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης⁸¹ παρόμοιαι προσευχαὶ ἢ ψαλμοὶ μετανοίας συλλογικοί⁸².

Ἡ ἐν στ. 5 φράσις **וַיִּשְׁתַּחֲוֶי** δὲν πρέπει νὰ νομισθῇ ὅτι δὲν ἀνήκει εἰς τὸν Νεεμίαν, ὡς θέλει ὁ Hölscher⁸³. Διότι πρῶτον μὲν παρουσιάζει μίαν φυσικὴν συνέχειαν μεταξὺ τοῦ στ. 4. καὶ 5, ἔπειτα δὲ ἀποτελεῖ φράσιν γνωστήν, καὶ ἴσως προσφιλῆ, εἰς τὸν Νεεμίαν ἐκ τῆς Περσικῆς αὐλῆς, ἐν τῇ ὁποίᾳ εὐρέως αὕτη θὰ ἐχρησιμοποιεῖτο⁸⁴ καὶ ἐν τῇ ὁποίᾳ ἔζη καὶ ὑπηρέτει.

Ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Hölscher, ὅτι θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ χρησιμοποιηθῇ εἰς ἐπίσημα ἀπομνημονεύματα ἢ φράσις **וַיִּשְׁתַּחֲוֶי**⁸⁵ προκειμένου περὶ τοῦ προσώπου τοῦ βασιλέως, ἐπειδὴ τοῦτο θὰ ἦτο ἀνευλαβὲς δι' αὐτὸν⁸⁶ εἶναι ἀβάσιμος. Διότι ἐνταῦθα δὲν πρόκειται, ὡς ἤδη ἀνωτέρω ἐλέχθη, περὶ ἐπισήμων ἀπομνημονευμάτων, τῶν ὁποίων ἐμελλε νὰ λάβῃ γνώσιν ὁ βασιλεὺς. Ὁ Νεεμίας ἀπηθύνετο δι' αὐτῶν πρὸς τὸν Θεόν, πρὸ δὲ τοῦ Θεοῦ οὐδένα ἄλλον χαρακτηρισμὸν προσφυέστερον διὰ τὸν βασιλέα θὰ ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιήσῃ, ἐφ' ὅσον μάλιστα περὶ ἑαυτοῦ καὶ τῶν συμπατριωτῶν του ἐχρησιμοποιοῖ τὴν ταπεινότεραν φράσιν **וַיִּשְׁתַּחֲוֶי**⁸⁷. Οὐδὲν λοιπὸν ἔχνος ἀνευλαβείας πρὸς τὸν βασιλέα προδίδει ἡ φράσις αὕτη ὥστε καὶ αἱ περὶ τὴν γνησιότητα τοῦ χωρίου ἀνησυχίαι τοῦ Hölscher νὰ εἶναι ἀδικαιολόγητοι.

Κατὰ τὸν Hölscher τὰ ἐν στ. 4 ἀναφερόμενα περὶ νηστείας καὶ πένθους

80. Βλ. π.χ. ἐν Γ' Βασ. 8, 46-53. Ψαλμ. 79 κλπ.

81. Βλ. καὶ A. Robert-A. Feuillet, Introduction à la Bible, I, Ancien Testament, σ. 735.

82. G. Hölscher, αὐτόθι.

83. Βλ. προχείρως P. Dohrme, μν. ἔ., σ. 45. Πρβλ. καὶ τὰ βιβλικὰ χωρία Β' Ἔσδρ. 1, 2, 5, 11, 12, 6, 9, 10, 7, 12, 21, 23. Νεεμ. 1, 4, 5, 2, 4, 20.

84. Νεεμ. 1, 11.

85. G. Hölscher, αὐτόθι.

86. G. Hölscher, αὐτόθι.

87. Νεεμ. 1, 6 κλπ.

ἡμερῶν παρουσιάζουν ἀντίθεσιν πρὸς τὸ **דַּיָּה** τοῦ στ. 11⁸⁸. Προσεκτικῆ ὁμως μελέτῃ τῶν χωρίων οὐδεμίαν ἀντίθεσιν παρουσιάζει. Διότι ἐν στ. 4 ὁ Νεεμίας ἀναφέρει ὅτι ἐθρήνησε καὶ ἐπένηθη ἐπὶ τῇ θλιβερᾷ ἀγγελίᾳ τῆς κρισίμου ἐν Ἱερουσαλὴμ καταστάσεως, ἐν δὲ τῷ στ. 11 ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀπεφάσισε νὰ παρουσιασθῇ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως διὰ νὰ ζητήσῃ τὴν βοήθειαν τούτου ὑπὲρ τῆς Ἰουδαϊκῆς κοινότητος, προητοιμάσθη διὰ προσευχῆς. Εἶναι ὅθεν φανερόν, ὅτι τὸ **דַּיָּה** ἔχει σχέσιν μόνον πρὸς τὴν ἡμέραν αὐτὴν καὶ οὐχὶ πρὸς τὰς πολλὰς ἡμέρας τῆς νηστείας καὶ τοῦ πένθους, περὶ ὧν ὁ λόγος ἐν στ. 4. Καὶ ἐπειδὴ τὸ **דַּיָּה** χρησιμοποιεῖται καὶ ἐν στ. 6, δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἀναφέρεται ἐνταῦθα ἢ προσευχῇ, τὴν ὁποίαν ἀπηύθυνεν ὁ Νεεμίας πρὸς τὸν Θεὸν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς προετοιμασίας του. Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ σχετίζεται ἡ ἡμέρα αὕτη πρὸς ἄλλας προηγουμένας ἡμέρας, κατὰ τὰς ὁποίας θὰ ἐπένηθαι ὁ Νεεμίας καὶ θὰ προσηύχεται ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς Ἰουδαϊκῆς κοινότητος. Οὕτω παρουσιάζεται φυσικῆ καὶ ἡ θέσις τοῦ 11β (**תְּהִי לִי הַיּוֹם הַזֶּה יוֹם צְדָקָה**), διότι δι' αὐτοῦ δηλοῦται, ὅτι ἐπειδὴ οὗτος ἦτο ἀυλικὸς τοῦ βασιλέως, τὸ ἔργον διὰ τὸ ὁποῖον εἶχε καταλλήλως προετοιμασθῆ ἦτο δυνατόν νὰ ἀχθῇ εἰς αἷσιον πέρας.

Ἡ ἐν στ. 5 μετὰ τοῦ **וַיִּשְׁתַּחֲוֶי** χρησιμοποιουμένη λέξις **הִתְחַנֵּן** προκαλεῖ βεβαίως ἀμφιβολίας περὶ τὴν γνησιότητα καὶ τὴν θέσιν αὐτῆς ἐν τῷ κειμένῳ, θὰ ἡδύνατο δὲ νὰ ἐκληφθῇ καὶ ὡς μεταγενεστέρα προσθήκη, ἐφ' ὅσον οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ τοῦ βιβλίου τοῦ Νεεμίου ἀπαντᾷ παρομοία ἔκφρασις. Ἐν τούτοις δὲν πρέπει νὰ διαγραφῇ ἡ λέξις αὕτη, διότι ἡδύνατο καὶ εὐλόγως νὰ εἶχε χρησιμοποιηθῇ καὶ ὑπὸ τοῦ Νεεμίου. Δὲν παρουσιάζεται μὲν εἰς ἄλλα χωρία χρησιμοποιουμένη, πλὴν ἐνταῦθα ὑπάρχει εἰδικὸς λόγος διὰ τὸν ὁποῖον χρησιμοποιεῖται αὕτη. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ὁ Νεεμίας ἐπικαλεῖται τὸν Θεόν, εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ὀνομάσῃ αὐτὸν (**הַיְיָ**) ἐν ἀρχῇ τῆς προσευχῆς του. Διὰ τοῦτο καὶ δὲν τίθεται ἀλλαχοῦ, ὡς π.χ. ἐν στ. 4, ἀλλὰ μόνον ἐνταῦθα. Εἰς τὰς ἄλλας προσευχὰς του δὲν χρησιμοποιεῖται ἡ λέξις αὕτη, διότι, ὡς ἐλέχθη, μόνον ἐνταῦθα ὑπάρχει ἡ κατ' ἐξοχὴν προσευχὴ του, ἡ ὁποία εἶναι συγχρόνως καὶ εἰσαγωγικὴ εἰς τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον μετ' οὐ πολὺ ἔμελλε νὰ ἀναλάβῃ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐμφαίνεται ὅτι οὐδεὶς λόγος ὑπάρχει νὰ ἀμφισβητηθῇ ἡ γνησιότης τῆς ἐν 1,5-11 προσευχῆς τοῦ Νεεμίου ἢ νὰ διαγραφῇ φράσις ἢ λέξις τις ἐκ τοῦ χωρίου τούτου. Ἡ προσευχὴ προέρχεται ἐξ αὐτοῦ τοῦ Νεεμίου, διαφέρει δὲ τῶν ἄλλων διότι αὕτη εἶναι εἰσαγωγικὴ εἰς τὸ ἔργον του. Πρὸς τούτοις δὲ πιστοποιεῖται δι' αὐτῆς, ὅτι τὰ ἀπομνημονεύματα, τὰ ὁποῖα θὰ ἐπακολουθήσουν, ἀπευθύνονται πρὸς τὸν Θεὸν καὶ δὲν προορίζονται δι' ἄλλαν τινὰ χρῆσιν. Ὁλόκληρον ἄρα τὸ κεφ. 1 ἀνήκει εἰς τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Νεεμίου.

88. G. Hölscher, αὐτόθι.

Κεφ. 2. Οἱ στ. 7-9β θεωροῦνται ὑπὸ τοῦ Torrey⁸⁹, τὸν ὁποῖον ἀκολουθεῖ καὶ ὁ Batten⁹⁰, ὡς μὴ γνήσιοι, παρὰ τὴν ἀντίθετον ἀποψιν τῶν λοιπῶν ἐρευνητῶν, οἱ ὁποῖοι ἀναγνωρίζουν τὴν γνησιότητα αὐτῶν. Ἄλλ' ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Torrey δὲν δύναται νὰ γίνῃ δεκτὴ, διότι τὸ ὡς ἄνω τμήμα εἶναι κατὰ τρόπον φυσικώτατον συνδεδεμένον μετὰ τοῦ ὑπολοίπου κειμένου καὶ ἰδίᾳ μετὰ τοῦ στ. 10. Περὶ τούτου μαρτυρεῖ τὸ γεγονός, ὅτι ἐκ τῶν ἐν τοῖς στ. 7-9β ἀναφερομένων πρὸς τοὺς ἐπάρχους τοῦ Κράτους ἐπιστολῶν, τὰς ὁποίας ἔλαβε καὶ ἐχρησιμοποίησεν ὁ Νεεμίας κατὰ τὸ ταξείδιόν του, ἐγένετο εὐρέως γνωστόν, ὅτι οὗτος προερχόμενος ἐκ τῆς πρωτεύουσας κατηθύνητο μετὰ στρατιωτικῆς δυνάμεως πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ «ζητῆσαι ἀγαθὸν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ»⁹¹. Ἐντεῦθεν καθίσταται εὐχερεστέρα ἡ κατανόησις τοῦ κειμένου, οἱ δὲ στίχοι οὗτοι δέον νὰ θεωρῶνται ἀπαραίτητοι διὰ τὴν διατήρησιν τῆς συνοχῆς αὐτοῦ.

Ὁ Hölischer φρονεῖ, ὅτι ὁ στ. 10 εἶναι παρεμβολή, ἐπειδὴ ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀφίξιν τοῦ Νεεμίου εἰς Ἱερουσαλήμ, ἥτις γίνεται γνωστὴ μόλις ἐν στ. 11⁹². Παρόμοια δέχεται καὶ ὁ Batten⁹³ ὡς καὶ ὁ Jahn, ὁ ὁποῖος πιστεύει ὅτι ὁ στίχος οὗτος διασπᾷ τὴν ἐνότητα τοῦ κειμένου⁹⁴. Εἰς ταῦτα δέον νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι δὲν ἦτο ἀπαραίτητον νὰ εἶχεν ἤδη φθάσει εἰς Ἱερουσαλήμ ὁ Νεεμίας, ἵνα γίνῃ γνωστόν ὅτι ἀφικνεῖται. Τοῦτο θὰ ἐγένετο γνωστόν πρὶν ἢ φθάσῃ οὗτος εἰς Ἱερουσαλήμ κυρίως ἐκ τῶν πρὸς τοὺς ἐπάρχους ἐπιστολῶν. Οὗτοι εἶναι πολὺ πιθανὸν νὰ ἐγνωστοποίησαν τὰ περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Νεεμίου, ὥστε οὕτω νὰ ἐγένετο ἐνωρίτερον τοῦτο εὐρέως γνωστόν. Ὁ στ. 10 δὲν ἀναφέρει λοιπὸν ἄλλο τι ἢ ὅτι ἠκούσθη περὶ τινος «ἀνθρώπου» ἐρχομένου πρὸς βοήθειαν τοῦ Ἰσραὴλ, ἐνῶ τὸ γεγονός τῆς ἀφίξεώς του ἀναφέρεται ἐν στ. 11⁹⁵.

89. C. C. Torrey, The composition and the historical value of Ezra-Nehemia, σ. 36.

90. L. W. Batten, μν. ξ., σ. 194.

91. Νεεμ. 2,10.

92. G. Hölischer, αὐτόθι.

93. L. W. Batten, ἐνθ' ἀνωτέρω, σ. 198.

94. G. Jahn, μν. ξ., σ. 95.

95. Ἐν στ. 10 γίνεται λόγος ἀπλῶς περὶ τῆς πληροφορίας, ἡ ὁποία ἠκούσθη, ἐν στ. 19 δὲ περὶ τῆς ἀναμίξεως τῶν ἐχθρῶν εἰς τὰ τοῦ Νεεμίου. Προηγουμένως δὲν ἦτο γνωστός ὁ ἀκριβὴς σκοπὸς τῆς ἀφίξεώς του, ἥδη ὁμοίως μετὰ τὴν ἐπιθεώρησιν τῶν τειχῶν ἐγνώσθη οὗτος, διὰ τοῦτο δὲ παρεμβαίνουν οἱ ἐχθροὶ πρὸς παρεμπόδισιν τῆς ἀνοικοδομήσεως τῶν τειχῶν. Περαιτέρω ἐν 3,33 ὁ Σαναβαλλὰτ παρουσιάζεται ἀνησυχῶν, διότι δὲν κατώρθωσε νὰ παρεμποδίσῃ τὸ ἔργον. Ἐν 4,1 ἀναφέρεται ὅτι ἐπειδὴ δὲν κατορθώθη νὰ ματαιωθῇ τὸ σχέδιον τοῦ Νεεμίου, ἀλλὰ τὸναντίον προώδευσε τὸ ἔργον τῆς ἀνοικοδομήσεως καὶ ἐπερατώθη κατὰ τὸ ἥμισυ, ἀρχίζει πλέον ἐνοπλος ἐπίθεσις κατὰ τῶν Ἰουδαίων. Τέλος ἐν 6,1, ἐφ' ὅσον ἐπερατώθη ἐπιτυχῶς τὸ ἔργον, γίνεται λόγος περὶ τῆς ἀποφάσεως, τὴν ὁποίαν ἔλαβον οἱ ἐχθροὶ τοῦ Νεεμίου ὅπως κακοποιήσουν αὐτόν. Οὕτω φαίνεται ἡ φυσικὴ σειρά τῆς ἐκθέσεως τῶν γεγονότων καὶ ἄρα καταδεικνύεται, ὅτι καὶ τὸ 2,10 ἔχει τὴν θέσιν του ἐν τῇ σειρά αὐτῇ καὶ δέον νὰ μὴ θεωρῆται ὡς παρεμβολή. Ἄλλως τε τίς καὶ διὰ ποῖον λόγον

Κατὰ ταῦτα καὶ οἱ στ. 7-9β καὶ ὁ στ. 10 εἶναι ἀναποσπᾶστος συνδεδεμένοι μετὰ τοῦ κειμένου τοῦ κεφ. 2, τὸ ὁποῖον καὶ αὐτὸ ὀλόκληρον ἀναμφισβητήτως ἀνήκει εἰς τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Νεεμίου.

Κεφ. 3. Τὸ τμήμα 3,1-32, ἐν τῷ ὁποίῳ περιέχεται λεπτομερῆς πίναξ τῶν μετασχόντων τοῦ ἔργου τῆς ἀνοικοδομήσεως τῶν τειχῶν, ἐθεωρήθη ὑπὸ τινων ὡς μεταγενέστερον κατασκευάσμα μὴ προερχόμενον ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Νεεμίου⁹⁶.

Γλωσσικὰ κριτήρια δὲν βοηθοῦν εἰς στήριξιν παρομοίας γνώμης. Ἐπειδὴ δὲ τὸ τμήμα τοῦτο δὲν παρουσιάζεται διακόπτον τὴν συνέχειαν τῆς διηγήσεως, δὲν νομίζομεν, ὅτι δικαιολογεῖται ἀμφισβήτησις τῆς γνησιότητός του. Ἡ δὲ γνώμη τοῦ Batten, ὅτι τὸ κύριον ἐνδιαφέρον τοῦ Νεεμίου δὲν ἀπετέλει τὸ τεχνικὸν μέρος τῆς ἀνοικοδομήσεως, ἀλλὰ μόνη ἡ προστασία τῆς κινδυνεύουσας πόλεως, δὲν εἶναι ἀπολύτως ὀρθή. Διότι ὁ Νεεμίας ἀσφαλῶς ἐξετίμα καὶ δὲν θὰ παρέλειπε νὰ ἀναφέρῃ εὐφῆμως τὰ ὀνόματα ὄλων ἐκείνων οἱ ὁποῖοι εἰργάσθησαν χάριν τοῦ ἔργου τούτου, ὅπως ἀκριβῶς δὲν παρέλειψε νὰ ἀναφέρῃ μετὰ πικρίας τὰ ὀνόματα ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι παρημπόδιζον τὸ ἔργον του. Ἐξ ἄλλου ἀφοῦ παραθέτει οὗτος τὴν ἐν 2,11 ἐξ. λεπτομερῆ περιγραφὴν τῆς νυκτερινῆς ἐπιθεωρήσεως τῶν τειχῶν, εἶναι φυσικὸν νὰ μὴ παραλείπη καὶ τὸν πρὸς τὸ ἔργον σχετικὸν παρόντα πίνακα. Ἡ μέθοδος δὲ καθ' ἣν οἱ ἑκασταχοῦ ἀπαντῶντες τοιοῦτοι πίνακες ὀνομάτων ἐκβάλλονται τοῦ κειμένου ὡς παρεμβολαὶ δὲν ἀπεδείχθη ὡς ἐπιστημονικῶς εὐσταθοῦσα. Διότι δὲν ὑπάρχει π.χ. ἀποχρῶν τις λόγος ἀποκλείων νὰ ἐχρησιμοποίησεν ὁ Νεεμίας τοὺς πίνακας τούτους.

Οἱ ἐπακολουθοῦντες στ. 33-38⁹⁷ κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Torrey δὲν προέρχονται ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Νεεμίου, ἀλλ' εἶναι κατασκευάσμα τοῦ Χρονικογράφου⁹⁸. Ἡ γνώμη αὕτη δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ δεκτὴ, ὡς παρατηρεῖ καὶ

θὰ εὐρέθη βραδύτερον εἰς τὴν ἀνάγκην ὅπως παρεμβάλλῃ τὸν στίχον τοῦτον; Ἴσως θὰ ἠδύνατό τις νὰ δεχθῆ, ὅτι ὁ Νεεμίας παρουσιάζεται ὡς πολὺ σπεύδων νὰ ἀναφέρῃ ἐν 2,10 τὰ περὶ Σαναβαλλὰι ὡς τὸ πρῶτον δωάρασον συμβῶν ἐν τῇ ἐφέλιξι τῶν καθηκόντων του· τοῦτο ὅμως δικαιολογεῖται κάλλιστα ἐκ τῆς πικρίας, τὴν ὅποιαν ἐδοκίμασεν ἐξ αὐτῶν καὶ ἣ ὅποια ἐκδηλοῦται καὶ κυριαρχεῖ εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν ἀπομνημονευμάτων του.

96. Βλ. W. Rudolph, ἐνθ' ἀνωτέρω, σ. 113, L. W. Batten, ἐνθ' ἀνωτέρω, σ. 207 κλπ.

97. Κατὰ τὸ Μασσαριτικὸν κείμενον! (κατ' ἐξαιρέσειν δὲν βασιζόμεθα ἐναυθα εἰς τὴν διαίρεσιν τοῦ κειμένου τῶν Ο', διότι ἐλλείπει παρ' αὐτῷ ὁ στ. 38).

98. C. C. Torrey, Ezra studies, σ. 225 ἐξ. Ἰπὸ τὸν Χρονικογράφον ἐνοοοῦμεν τὸν κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν σήμερον ἀποψιν θεωρούμενον ὡς συγγραφέα τῶν βιβλίων τῶν Παραλειπομένων καὶ Ἔσδρα - Νεεμίου. Οὗτος προήρχετο ἐκ τοῦ κύκλου τῶν ἱερέων ἢ τῶν ἐν τῷ ἱερῷ φαλλόντων· διὰ τοῦτο καὶ ἐνασμενίζει εἰς τὴν παράθεσιν λεπτομερῶν περιγραφῶν περὶ τῶν τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ κληροῦ. Ὁ ἀκριβὴς χρόνος τῆς δράσεώς του δὲν εἶναι γνωστός. Κατὰ τὸν Albright ἔδρασεν οὗτος περὶ τὸ 400 π.Χ. (Die Religion Israel im Lichte der archäologischen Ausgrabungen, σ. 140, 144), κατὰ τὸν Gelin μεταξύ 350 καὶ 300 π.Χ.

ὁ Rudolph⁹⁹, διότι οἱ φερόμενοι εἰς στήριξίν τῆς λόγῳ δὲν εἶναι πειστικοί. Τούναντίον μάλιστα, εἶναι εὐκόλον νὰ διαπιστωθῇ, ὅτι τὸ τμήμα τοῦτο ἔχει ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὰ προηγούμενα. Διότι ἐν τοῖς στίχοις τούτοις (2,18β ἔξ.) ἀναφέρεται ἀπλῶς, ὅτι ἀπεφασίσθη καὶ ἤρχισεν ἡ ἀνοικοδόμησις τῶν τειχῶν, παρατίθενται ἐν συνεχείᾳ (3,1 ἔξ.) τὰ ὀνόματα τῶν μετασχόντων τοῦ ἔργου, ἤδη δὲ προστίθεται καὶ ἡ πληροφορία, ὅτι οἱ ἔχθροὶ ἀκούσαντες ὅτι τὸ ἔργον προώδευεν (στ. 33), ὠργίσθησαν καὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἐπέμβουν ἐνεργῶς πλέον πρὸς ματαίωσίν του. Καὶ ἐπειδὴ αἱ προσπάθειαι τῶν δὲ ἐπέτυχον, ἡ δὲ ἀνοικοδόμησις εἶχε περατωθῆ ἤδη κατὰ τὸ ἥμισυ (στ. 38), διὰ τοῦτο ἀνησυχούντες ἔλαβον, ὡς φαίνεται ἐν τοῖς ἐπομένοις (4,1 ἔξ.), σοβαρώτερα μέτρα. Ἐνταῦθα λοιπὸν περιγράφεται ἡ φυσικὴ ἐξέλιξις τῶν γεγονότων, δὲν ὑπάρχει δέ τι, τὸ ὁποῖον νὰ μὴ ἀνήκῃ εἰς τὴν λογικὴν ταύτην καὶ σύμφωνον πρὸς τὰ πράγματα διήγησιν.

Ἡ ἀνησυχία δὲ τοῦ Batten διὰ τοὺς στ. 33-35, τοὺς ὁποίους θεωρεῖ ὡς ἐπανάληψιν τοῦ 2,19 ἔξ.¹⁰⁰, δὲν παρουσιάζεται βάσιμος. Οὐχὶ ὀλιγώτερον ἀβάσιμος εἶναι διὰ τοὺς ἀνωτέρω λόγους καὶ ἡ ὑποψία του εἰδικῶς διὰ τὸν στ. 33, ἐπειδὴ ἐν αὐτῷ γίνεται λόγος διὰ τοὺς Ἰουδαίους εἰς γ' πρόσωπον (יְהוּדָיִם עַל יְהוּדָיִם) ἐνῶ ἐν 2,19 εἰς α' πρόσωπον (יְהוּדָיִם וְיְהוּדָיִם)¹⁰¹ διότι ἐν πρώτοις ἡ ἔκφρασις αὕτη δὲν χρησιμοποιεῖται μόνον ἐνταῦθα, ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς ἐν 1,2. 2,16. 4,6. 5,1,17. 6,6. 13,23. Ἐξ ἄλλου ὁ Νεεμίας χρησιμοποιεῖ τὰς ἐκφράσεις του κατὰ τὰς ἐκάστοτε περιστάσεις. Ἐν 5,1 π.χ. ὁμιλεῖ περὶ τῶν Ἰουδαίων εἰς γ' πρόσωπον (יְהוּדָיִם הַיְהוּדָיִם) διότι θέλει νὰ καυτηριάσῃ τοὺς Ἰουδαίους ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἐξεμεταλλεύοντο τοὺς συμπατριώτας των, καὶ ἐπιθυμεῖ νὰ τονίσῃ τὴν σοβαρότητα τοῦ κατὰ τῶν ἀδελφῶν των ἀδικήματος τούτου. Ἐν 5,8 ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἰδίων εἰς α' πρόσωπον (יְהוּדָיִם וְיְהוּדָיִם), διότι ἐπιδιώκει προφανῶς νὰ συγκινήσῃ τοὺς συμπατριώτας του. Ἐν 3,33 χρησιμοποιεῖ γ' πρόσωπον (יְהוּדָיִם עַל יְהוּדָיִם), διότι θέλει νὰ ἀναφέρῃ τὰς ἐν στ. 34 εἰρωνικὰς κατὰ τῶν Ἰουδαίων ἐκφράσεις τῶν ἐχθρῶν.

Ἄδικαιολογῆτως θίγεται ὑπὸ τοῦ Batten καὶ ὁ στ. 36, τοῦ ὁποίου τὸ περιεχόμενον ἀνήκει δῆθεν εἰς τὸ 2,20¹⁰². Τοῦτο δὲν εἶναι ὀρθόν, διότι τὰ ἐν (Le livre de Esdras et Nehemie, σ. 12), κατὰ τὸν Galling περὶ τὸ 300π.Χ. (Die Bücher der Chronik, Esra, Nehemia, σ. 14), κατὰ τὸν Noth μεταξύ τοῦ 300 καὶ 200 π.Χ. (Ueberlieferungsgeschichtliche, Studien, σ. 110-180). Ὅποσδήποτε πρέπει νὰ τοποθετηθῇ μετὰ τὴν ἐποχὴν τῆς δράσεως τοῦ Ἐσδρα, ἀλλὰ πάντως πρὸ τοῦ Εὐπολέμου (167 π.Χ.), ὡς ὀρθῶς φρονεῖ ὁ Botterweck (Zur eigenart der Chronistischen Davidsgeschichte, σ. 12).

99. W. Rudolph, ἐνθ' ἀνωτέρω, σ. 121.

100. L. W. Batten, ἐνθ' ἀνωτέρω, σ. 225.

101. L. W. Batten, αὐτόθι.

102. L. W. Batten, αὐτόθι.

στ. 36 παράπονα τοῦ Νεεμίου («ἄκουσον ὁ Θεὸς ὅτι ἐγεννήθημεν εἰς μυκτηρισμὸν») ἀναφέρονται εἰς τοὺς τῶν ἐχθρῶν κατὰ τῶν Ἰουδαίων χλευασμούς, οἱ ὅποιοι διατυπῶνται ἐν τῷ προηγουμένῳ στ. 35 («οὐχὶ ἀναβήσεται ἀλώπηξ καὶ καθελεῖ τὸ τεῖχος λίθων αὐτῶν;»)¹⁶³. Δὲν πρέπει ἄρα νὰ ἀγνοήσῃ τις τὰ ἐν 3,35, νὰ ἀναφέρῃ δὲ τὰ ἐν στ. 36 εἰς τὸ 2,19.

Κατὰ ταῦτα διὰ τῶν στίχων 33-38 συνεχίζεται ὁμαλῶς ἡ ἐξιστόρησις τῶν διαδραματισθέντων γεγονότων· οἱ στίχοι οὗτοι εὐρίσκονται ἐν τῇ φυσικῇ των θέσει καὶ προέρχονται ἀναμφισβητήτως ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Νεεμίου. Καὶ τὸ κεφάλαιον λοιπὸν τοῦτο ἀνήκει ὁλόκληρον εἰς τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Νεεμίου.

Κεφ. 4. Κατὰ τὴν γνώμην τῶν Hölischer¹⁰⁴, Batten¹⁰⁵ κ.ἄ. ἡ ἐν στ. 1 φράσις **וַיִּיָּשֶׁר** δὲν ἀνήκει εἰς τὸ κείμενον καὶ πρέπει νὰ ἀπαλειφθῇ. Ἡ γνώμη αὕτη φαίνεται ὀρθή, διότι ἐλλείπει ἡ φράσις ἐκ τῶν σπουδαιότερων χειρογράφων τοῦ κειμένου τῶν Ο', δὲν δικαιολογεῖται δὲ ἐνταῦθα ἡ ἀνάμιξις τῶν Ἀζωτίων. Προφανῶς οἱ Ο' ἀντελήφθησαν τὴν ἀδικαιολόγητον προσθήκην καὶ παρέλειψαν τὴν φράσιν ταύτην. Πρόκειται δὲ πράγματι περὶ προσθήκης, διότι ἐνταῦθα, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῶν προηγουμένων, γίνεται λόγος μόνον περὶ Σαναβαλλάτ, Τωβία καὶ τῶν Ἀράβων (ἐφ' ἔσσαν, ὡς φρονεῖ ὁ Hölischer¹⁰⁶, οἱ Ἀμμωνῖται μνημονεύονται ὡς ἀκολουθία τοῦ Τωβία) καὶ οὐχὶ περὶ τῶν Ἀζωτίων. Διὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ γίνῃ δεκτὴ ἡ ἐξηγήσις, τὴν ὁποίαν δίδει ὁ Alt διὰ τὴν ἀπουσίαν τῆς φράσεως ἐκ τοῦ κειμένου τῶν Ο', καθ' ἣν ἡ παράλειψις τῆς ἐν λόγῳ φράσεως ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι καὶ αἱ τρεῖς μνημονευόμεναι ἐνταῦθα λέξεις ("Αραβες, Ἀμμωνῖται, Ἀζώτιοι) ἄρχονται διὰ τοῦ ἰδίου γράμματος¹⁰⁷.

Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Hölischer¹⁰⁸, τὴν ὁποίαν δέχεται καὶ ὁ Rudolph¹⁰⁹, ἡ ἐν 15α φράσις **וַיִּיָּשֶׁר וַיִּיָּשֶׁר וַיִּיָּשֶׁר** ἀποτελεῖ «γλῶσσαν» προερχομένην ἐκ τοῦ στ. 10. Ἐπανάληψιν τοῦ στ. 10¹¹⁰ βλέπει ἐνταῦθα καὶ ὁ Batten. Καὶ θὰ ἠδύνατό τις μὲν πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνησιότητος τοῦ ἡμιστιχίου νὰ ἐπικαλεσθῇ τὰ γνωστὰ περὶ συνηθείας τῶν Ἀνατολιτῶν, νὰ ἐπακαλεσθῶνται τὰ πλεον σπουδαῖα καὶ ἐντυπωσιακὰ σημεῖα τῆς διηγήσεως χάριν ἐμφάσεως, ἐν τούτοις διὰ λόγους συντάξεως δὲν φαίνεται νὰ ἔχη θέσιν

103. Σαφέστερον καθίσταται τὸ χωρίον τοῦτο ἐκ τῆς μεταφράσεως τοῦ Καθηγητοῦ κ. Χαστούπη· «ἐὰν ἀναβῇ καὶ μία ἀλώπηξ ἀκόμη, θὰ κατακορμνίσῃ τὸ πέτρινον τεῖχος των, αὐτὸ τὸ ὅποιον κτίζουν». (βλ. Παλαιὰ Διαθήκη, ἐκδ. Ἀ. Π. Χαστούπη).

104. G. Hölischer, μν. ἔ., σ. 533.

105. L. W. Batten, μν. ἔ., σ. 228.

106. G. Hölischer, αὐτόθι.

107. A. Alt, Judas Nachbarn zur Zeit Nehemias, σ. 72.

108. G. Hölischer, ἐπ' ἄνωτέρῳ, σ. 533.

109. W. Rudolph, ἐπ' ἄνωτέρῳ, σ. 127.

110. L. W. Batten, ἐπ' ἄνωτέρῳ, σ. 233.

ἐνταῦθα ἡ φράσις αὐτή, ἐφ' ὅσον ὁ στίχος ἀρχεται διὰ τοῦ **וְנִבְנְוּ** καὶ συνεχίζεται διὰ τοῦ **וַיִּצְּתוּ**. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα μεταγενέστερός τις προσέθεσε τὴν φράσιν ταύτην μετὰ τὸ **הַכְּנָפִים וַיִּשְׁעוּ וְנִבְנְוּ** εἰς τὸ περιθώριον, ἵνα τονίσῃ τὰς δυσχερείας, τὰς ὁποίας παρουσίαζεν ἡ ἐργασία, ἐφ' ὅσον οἱ οἰκοδομοῦντες τὰ τείχη διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς εἰργάζοντο καὶ διὰ τῆς ἄλλης ἐκράτουν τὰ πολεμικὰ ὅπλα. Ἡ φράσις θὰ εἰσῆχθη βραδύτερον εἰς τὸ κείμενον ὑπὸ τινος προφανῶς, ὁ ὁποῖος ἐξ ἀνεπαρκοῦς γνώσεως τῆς Ἑβραϊκῆς γλώσσης δὲν θὰ ἐπρόσεξε τὸ συντακτικὸν σφάλμα. Φαίνεται ὅτι τινὲς τῶν ἑβραϊστικῶν ἀντιγραφῶν τῶν Ο' παρατήρησαν τοῦτο ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ κειμένῳ, τὸ ὁποῖον, ὡς συνήθως, εἶχον ὑπ' ὄψιν, καὶ διώρθωσαν τὸ «αὐτῶν» εἰς «ἡμῶν», ὡς βλέπει τις ἐν τῇ κριτικῇ ἐκδόσει τῶν Brooke-Mc Lean¹¹¹.

Κατὰ ταῦτα τὸ ἀρχικὸν κείμενον θὰ ἦτο **וַיִּשְׁעוּ וְנִבְנְוּ הַכְּנָפִים מִן**¹¹², **וַיִּצְּתוּ וַיִּשְׁעוּ וְנִבְנְוּ** τὸ δὲ ἐνδιάμεσον θὰ ἀπετέλει «γλωῶσαν», ἡ ὁποία παρεισέφρησεν εἰς τὸ κείμενον βραδύτερον.

Ἐκ τῶν λεχθέντων πείθεται τις, ὅτι καὶ τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἀνήκει εἰς τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Νεεμίου, πλὴν βεβαίως τῆς ἐν στ. 1 φράσεως **וַיִּדְרֹשׁ אֶת** καὶ τῆς ἐν στ. 15α **וַיִּתְּנֵם**.

Κεφ. 5. Τὸ κείμενον τοῦ κεφαλαίου τούτου οὐδὲν πρόβλημα παρουσιάζει περὶ τὴν γνησιότητα ὥστε διὰ τοῦτο νὰ θεωρῆται ὡς ἀδιαμφισβητήτως ἀνήκον εἰς τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Νεεμίου.

Κεφ. 6. Ἡ ἐν στ. 1 φράσις **וַיִּבְנוּ**, δὲν ἀνήκει, κατὰ τὸν Höl-scher¹¹³, εἰς τὸ κείμενον, ἀλλ' ἀποτελεῖ μεταγενεστέραν προσθήκην. Τοῦτο προδίδει κατ' αὐτὸν καὶ ἡ ἐκ τῆς φράσεως ταύτης ἀπουσία τῆς προθέσεως **וְ**, ἡ ὁποία ὑπάρχει εἰς τὰς λοιπὰς φράσεις¹¹⁴. Ἡ γνώμη αὕτη, τὴν ὁποίαν ἀσπάζονται καὶ ἄλλοι, ἐν οἷς καὶ οἱ μετριοπαθεῖς Rudolph¹¹⁵ καὶ Schneider¹¹⁶, πρέπει νὰ θεωρῆται ὀρθή, διότι ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς συνεχείας τοῦ κειμένου¹¹⁷ οὐδεμίαν ἔχει θέσιν ἐνταῦθα ὁ Γωβίας. Οὗτος εὕρισκετο πολὺ μακρὰν τοῦ τόπου τῆς περὶ ἧς ἐνταῦθα ὁ λόγος συναντήσεως (Ἐνω), κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα δὲν εἶχε κληθῆ ὑπὸ τοῦ Σαναβαλλάτ νὰ μετάρχη εἰς τὸ ὑπ' αὐτοῦ

111. A. Brooke-N. Mc. Lean, *The Old Testament in Greek*, σ. 536.

112. Οὕτω καὶ ὁ L. W. Batten, *αὐτόθι*.

113. G. Hölischer, *ἐνθ'* ἀνωτέρω, σ. 536.

114. Τῷ «Σαναβαλλάτ ... καὶ τῷ Γησάρ... καὶ τοῖς καταλοίποις ἐχθρῶν ἡμῶν».

115. W. Rudolph, *ἐνθ'* ἀνωτέρω, σ. 134.

116. H. Schneider, *ἐνθ'* ἀνωτέρω, σ. 195.

117. Βλ. G. Hölischer *αὐτόθι*.

καταστρωθὲν σχέδιον. Ἡ φράσις ἄρα αὕτη δὲν ἔχει θέσιν ἐν τῷ κειμένῳ¹¹⁸.

Περὶ τῶν στ. 16-19 ἔχουν ἐκφρασθῆ ὑπόνοιαι τινες περὶ τε τὴν γνησιότητα καὶ τὴν ὀρθὴν αὐτῶν ἐν τῷ κειμένῳ θέσιν. Ὁ Torrey φρονεῖ, ὅτι δὲν προέρχονται ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Νεεμίου, θεωρεῖ δὲ αὐτοὺς ὡς ἔργον τοῦ Χρονικογράφου¹¹⁹, ἄνευ ὅμως ἀποχρῶντος λόγου. Ὁ Hölischer φρονεῖ, ὅτι οἱ στίχοι οὗτοι δὲν εὐρίσκονται ἐν τῇ φυσικῇ αὐτῶν θέσει¹²⁰. Κατ' αὐτὸν μετὰ τὸν στίχον 16 ἔπρεπε νὰ ἀκολουθῆ ἡ περὶ τῶν ἐγκαινίων τῶν τειχῶν τῆς Ἱερουσαλήμ διήγησις¹²¹. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν φαίνεται νὰ εὐσταθῆ, διότι περαιτέρω συνεχίζεται ὁ λόγος περὶ τῆς πλήρους ἀποπερατώσεως τοῦ ὄλου ἔργου καὶ ἄρα δὲν ἔχει θέσιν ἀκόμη ἡ περὶ τῶν ἐγκαινίων διήγησις. Μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν τειχῶν ἔπρεπε νὰ τοποθετηθοῦν αἱ πύλαι αὐτῶν ἀπαραιτήτως, νὰ οἰκοδομηθοῦν κατοικίαι, χάριν στεγάσεως τοῦ ἐκ τῶν πέριξ τῆς Ἱερουσαλήμ περιοχῶν ἀφιχθησομένου πληθυσμοῦ, ἵνα, κατὰ τὴν γνωστὴν συνήθειαν, μετὰσχη τῶν ἐγκαινίων, ὥστε ἡ πόλις νὰ εἶναι ἐτοίμη νὰ ἐορτάσῃ τὸ γεγονός καθ' οἷον τρόπον περιγράφεται κατωτέρω ἐν 12,27 ἔξ. (βλ. κυρίως στ. 43). Ἀφοῦ οὕτως ἐγένετο (7,1.11,1-2), ἐπηκολούθησε κατόπιν ἡ τελετὴ τῶν ἐγκαινίων. Ἐμμεσολάβησεν ἄρα χρονικὸν τι διάστημα ἀπὸ τῆς ἀποπερατώσεως τῶν τειχῶν μέχρι τῶν ἐγκαινίων. Κατὰ τὸ μεσολαβῆσαν δὲ τοῦτο διάστημα εἶναι πολὺ πιθανὸν νὰ συνέβησαν τὰ ὅσα ἐν στ. 17-19 ἀναφέρονται. Ἐντεῦθεν ἐξάγεται ὅτι ἡ γνώμη τοῦ Hölischer δὲν πρέπει νὰ γίνῃ δεκτὴ, διότι ἄνευ δεδικαιολογημένης αἰτίας προκαλεῖ διαταραχὴν τῆς συνοχῆς τοῦ κειμένου. Τὸ κείμενον τοῦ κεφαλαίου 6 εὐρίσκεται ἐν τῇ φυσικῇ αὐτοῦ θέσει καὶ πλὴν βεβαίως τῆς ἐν

118. Πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνησιότητος τῆς φράσεως καὶ διατήρησιν αὐτῆς ἐν τῷ κειμένῳ θὰ ἦτο ἴσως δυνατὸν νὰ ἰσχυρισθῆ τις τὰ ἑξῆς: Ἀρχικῶς τὸ ῥῆμα τῆς ἐν τῷ στίχῳ τούτῳ προτάσεως εὐρίσκειτο εἰς τὴν ἐνεργητικὴν φωνήν, ὅποτε δὲν εἶχε τεθῆ πρὸ τῶν ἀναφερθεῖσάν φράσεων ἡ πρόθεσις **ה**, οὕτω δὲ ὑπῆρχεν ὁμοιότης πρὸς τὰ σχετικὰ παράλληλα χωρία (βλ. πλὴν τοῦ 6,16 καὶ τὰ 2,10, 19. 3,33. 4,1) καὶ εἶχε τὸ κείμενον ὡς ἑξῆς. **וַיְבָנֵי הַיְבֻיָּא וְשָׁמַר שְׂרָפָא וְהָיָה** κ. ἔξ. Βραδύτερον μετεφέρθη τὸ ῥῆμα ἐκ τῆς ἐνεργητικῆς εἰς τὴν παθητικὴν φωνήν (ὁ Keil ὁμιλεῖ περὶ χρησιμοποιήσεως τῆς παθητικῆς φωνῆς εἰς μεταγενεστέρην ἐποχὴν [βλ. C. P. Keil, *Chronik Esra Nehemia und Esther*, σ. 542]), ὅτε καὶ προσετέθη ἡ πρόθεσις αὕτη πρὸ τῶν σχετικῶν φράσεων, ἀλλ' ἐκ παραδρομῆς παρελείφθη νὰ προστεθῆ αὕτη καὶ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Γαββία.

Ἐναντίον ὅμως τῆς ἀντιλήψεως ταύτης δύνανται νὰ λεχθοῦν τὰ ἑξῆς: α) τίς καὶ διὰ τίνα λόγον ἠναγκάσθη νὰ μεταβάλλῃ τὴν μορφήν τοῦ κειμένου; β) διατί ἦτο ἀπαραίτητον νὰ γίνῃ καὶ ἐνταῦθα χρῆσις τοῦ αὐτοῦ τύπου ἐκφράσεως, ὁ ὁποῖος χρησιμοποιεῖται εἰς τὰ παράλληλα χωρία; Ἀλλὰ πλὴν τούτων, πῶς θὰ ἐδικαιολογεῖτο ἡ μεία τοῦ Γαββία ἐνταῦθα ἀφοῦ οὗτος εἰς τὴν συνέχειαν τοῦ κειμένου δὲν ἀναφέρεται μετὰ τῶν ἐτέρων δύο δρώντων προσώπων;

119. C. C. Torrey, *Esra studies*, σ. 226. Πρβλ. καὶ σ. 248.

120. G. Hölischer, ἐνθ' ἀνωτέρω, σ. 538.

121. Παρόμοια βλ. ἐν W. Rudolph, *μν. ξ.*, σ. 195.

στ. 1 φράσεως **הַיְבִיטִי** ἀνήκει ὡς ἔχει ὀλόκληρον εἰς τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Νεεμίου.

Κεφ. 7. Οἱ στ. 1-5 ἔχουν κατὰ τὸν Jahn μεταγενεστέραν τὴν προέλευσιν¹²². Παρόμοια δέχεται καὶ ὁ Torrey¹²³. Ἄλλὰ τοῦτο δὲν φαίνεται πιθανόν, διότι οὐδεὶς σοβαρὸς λόγος συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ἀποδοχῆς τῆς ἀπόψεως ταύτης, καὶ διὰ τοῦτο ἀκριβῶς δὲν υἱοθετήθη αὕτη ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων ἐρμηνευτῶν. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ ἐν στ. 1 μνημονευόμενοι **הַיְבִיטִי הַיְבִיטִי** οὐδεμίαν θέσιν ἔχουν ἐνταῦθα, ὡς εὐστόχος παρατηρεῖται ὑπὸ τῶν Siegfried¹²⁴, Bertholet¹²⁵, Batten¹²⁶, Hölscher¹²⁷, Rudolph¹²⁸, Schneider¹²⁹, θὰ ἠδύνατό τις νὰ δεχθῆ, ὅτι ἡ φράσις αὕτη ἀποτελεῖ παρέμβλητόν τι ξένον πρὸς τὸ τμήμα τοῦτο. Δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ προσετέθησαν αἱ λέξεις αὗται ὑπὸ τινος μεταγενεστέρου, νομίσαντος ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τοῦ ναοῦ. Τοῦτο δὲ πάλιν οὐχὶ ἐξ ἀγνοίας ἀλλ' ἐκ συγχύσεως μᾶλλον ὀφειλομένης εἰς τὸ ὅτι τὸ τεῖχος τοῦ ναοῦ ἀπετέλει καὶ μέρος τοῦ τείχους τῆς πόλεως. Καὶ ἐφ' ὅσον ἐγένετο τοιαύτη σύγχυσις, ἦτο ἐπόμενον μετὰ τοὺς «πυλωροὺς» νὰ συμπεριληφθοῦν ὑπ' αὐτοῦ «οἱ ἄδοντες καὶ οἱ λευῖται». Ἡ προσθήκη αὕτη δὲν ἀποκλείεται νὰ ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Χρονικογράφου, ἐπειδὴ οὗτος ἐνδιεφέρετο εἰδικώτερον διὰ τὰ τοῦ ναοῦ, τὰ τῆς λατρείας καὶ τὰ συναφῆ.

Τὸ ἐν στ. 6-73¹³⁰ ἐπόμενον μακρὸν τμήμα περιλαμβάνει κατάλογον παλινοστησάντων αἰχμαλώτων, ὅμοιος τοῦ ὁποῦ αὐτῶν καὶ ἐν Β' Ἔσδρ. 2,1 ἐξ. μετὰ τινων διαφορῶν. Αἱ εἰς τὴν μορφήν τῶν ὀνομάτων παρατηρούμεναι διαφοραὶ πρέπει κατὰ μέγα μέρος νὰ ἀποδοθοῦν εἰς ἐσφαλμένην γραφὴν τῶν ἐπιμέρους γραμμάτων, ὡς ὀρθῶς φρονεῖ καὶ ὁ Rehm¹³¹. Δὲν ἐπιτρέπεται ὅμως ἐκ τῶν διαφορῶν τούτων νὰ ὑποθέσῃ τις, ὅτι πρόκειται περὶ δύο διαφόρων καταλόγων εἰς δύο διαφόρους ἐποχὰς ἀνηκόντων¹³². Βεβαίως εὐκόλως παρατηρεῖ τις καὶ οὐσιωδестέρας διαφορὰς μεταξὺ τῶν δύο καταλόγων ἤτοι πινάκων. Ἄλλὰ καὶ αὗται δὲν ἐνισχύουν τοιαύτας ὑποψίας, διότι προέρχονται ἐκ τῶν ἐξῆς

122. G. Jahn, σ. 117.

123. C.C. Torrey, ἐνθ' ἀνωτέρω, σ. 248 ἐξ.

124. D. C. Siegfried, μν. ξ., σ. 97.

125. A. Bertholet, μν. ξ., σ. 66.

126. L.W. Batten, μν. ξ., σ. 262.

127. G. Hölscher, αὐτόθι.

128. W. Rudolph, μν. ξ., σ. 138.

129. H. Schneider, μν. ξ., σ. 201.

130. 6,72α κατὰ τὸ Μασωριτικὸν κείμενον.

131. M. Rehm, Esra - Nehemias, σ. 8.

132. Πρβλ. καὶ E. Bertheau-V. Ryssel, Die Bücher Esra, Nehemia und Esther σ. 262.

λόγων· α) τινές τῶν ἤδη ἐτοίμων πρὸς ἐπιστροφὴν, μεταβαλόντες γνώμην, δὲν ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Ἰουδαίαν· β) τινές τῶν ἐπιστρεφόντων ἀπέθανον καθ' ὁδόν· γ) οἱ ἀνήλικοι δυνατὸν νὰ περιελήφθησαν εἰς τὸν ἕνα μόνον κατάλογον, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς τὸν ἕτερον¹³³. Ποῖος ἐκ τῶν δύο καταλόγων τούτων εἶναι ἀρχαιότερος, δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ καθορισθῇ. Ὁ Jahn θεωρεῖ τὸν ἐν Νεεμ. 7,6-73 ὡς ἀρχαιότερον¹³⁴, τοῦτο δὲ δέχεται καὶ ὁ Schneider¹³⁵. Ἀντιθέτου γνώμης εἶναι οἱ Hölscher¹³⁶ καὶ Noth¹³⁷. Φαίνεται δὲ περισσότερον πιθανόν, ὅτι ὁ ἐν Β' Ἔσδρ. 2,1 ἐξ. κατάλογος εἶναι ἀρχαιότερος, διότι πρὸς τοῖς ἄλλοις παρουσιάζει μείζονα συνάφειαν πρὸς τὸ ἔθλον κείμενον του παρὰ ὁ ἐν Νεεμ. 7,6-73 πρὸς τὸ ἰδικόν του κείμενον. Ἐν Β' Ἔσδρ. 1,11 ὑπάρχει π.χ. φυσικὴ ἢ συνέχεια εἰς τὸ 2,1 ἐξ. διὰ τῆς φράσεως וְהָיָה ἐνῶ ἐν Νεεμ. 7,6 δὲν συμβαίνει παρόμοιον τι, διότι διὰ τῆς λέξεως וְהָיָה δηλοῦται ἀπλῆ χρησιμοποίησις ὑπάρχοντος πίνακος. Προσεκτικὴ ἀνάγνωσις τῶν δύο σχετικῶν περικοπῶν πείθει περὶ τῆς ὁρθότητος τῆς παρατηρήσεως. Περὶ τῆς ἐν τοῖς ἀπομνημονεύμασι τοῦ Νεεμίου θέσεως τοῦ πίνακος τούτου δὲν ὑπάρχει ὁμοφωνία μεταξὺ τῶν ἐρμηνευτῶν. Πολλοί, ἐν οἷς οἱ Eissfeldt¹³⁸, Pfeiffer¹³⁹, Siegfried¹⁴⁰, Batten¹⁴¹, Hölscher¹⁴² κ.π.ἄ., δὲν θεωροῦν τοῦτο ὡς τμῆμα τῶν ἀπομνημονευμάτων, ἐνῶ ἄλλοι ἐν οἷς καὶ οἱ Bertholet¹⁴³ Oesterley—Robinson¹⁴⁴, Rudolph¹⁴⁵ Gelin¹⁴⁶ δέχονται αὐτόν. Πρέπει ὅμως νὰ θεωρηθῇ ὡς βέβαιον, ὅτι ὁ ἐν λόγῳ πίναξ δὲν ἀνήκει εἰς τὸν Νεεμίαν, διότι πρὸς τοῖς ἄλλοις πρόκειται ἐνταῦθα περὶ καταλόγου παλινοστησάντων ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἱερέων, λευιτῶν, λαϊκῶν κλπ. Οὐδένα δὲ λόγον εἶχεν ὁ Νεεμίας νὰ διακόψῃ τὴν ἀφήγησίν του διὰ νὰ παραθέσῃ τὸν πίνακα τοῦτον. Δὲν ἀποκλείεται νὰ παρενεβλήθη οὗτος εἰς τὸ κείμενον τῶν ἀπομνημονευμάτων ὑπὸ μεταγενεστέρως χειρός, ὡς φρονεῖ καὶ ὁ Davies¹⁴⁷.

133. L. W. Batten, ἐνθ' ἀνωτέρω, σ. 74.

134. G. Jahn, ἐνθ' ἀνωτέρω, σ. 119.

135. H. Schneider, ἐνθ' ἀνωτέρω, σ. 203.

136. G. G. Hölscher, ἐνθ' ἀνωτέρω, σ. 539.

137. M. Noth, *Überlieferungsgeschichtliche Studien*, σ. 128 ἐξ.

138. O. Eissfeldt, μν. ξ., σ. 676.

139. R. Pfeiffer, μν. ξ., σ. 837.

140. D. C. Siegfried, μν. ξ., σ. 8.

141. L. W. Batten, μν. ξ., σ. 15.

142. G. Hölscher, μν. ξ., σ. 497.

143. A. Bertholet, μν. ἐν., σ. XIV.

144. W. O. E. Oesterley—T. Robinson, *An Introduction to the books of the Old Testament*, σ. 125.

145. W. Rudolph, μν. ἐν., σ. 141.

146. A. Gelin, μν. ξ., σ. 15.

147. W. Davies, *Ezra, Nehemiah and Esther*, σ. 16.

Ἐκ τῶν λεχθέντων ἐξάγεται, ὅτι μόνον τὸ τμήμα 7,1-5 πλὴν τῆς φράσεως **וַיִּלְחַד וַיִּרְשָׁמָהּ** ἀνήκει εἰς τὰ ἀπομνημονεύματα, τὸ δὲ ὑπόλοιπον δὲν περιλαμβάνετο ἀρχικῶς ἐν αὐτοῖς.

Κεφ. 11. Κατὰ τὴν γνώμην τῶν πλείστων ἐξηγητῶν, ἐν οἷς καὶ οἱ Oosterley—Robinson¹⁴⁸, Rudolph¹⁴⁹, Gelin¹⁵⁰, Eissfeldt¹⁵¹, Schneider¹⁵² κ.π.λ., οἱ στ. 1-2 ἀνήκουν εἰς τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Νεεμίου. Τοῦτο δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς πλέον ἢ βέβαιον. Διότι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ συνεχίσεως τῆς διηγήσεως, ἡ ὁποία διεκόπη ἐν 7,5 διὰ τῆς παρεμβολῆς τοῦ πίνακος. Ἀφοῦ ἀνεφέρθησαν τὰ τῆς μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν τειχῶν καταστάσεως, καθ' ἣν ἡ πόλις ἐστερεῖτο ἐπαρκοῦς πληθυσμοῦ, ὥστε νὰ ἀποφασισθῇ ὁ ἐποικισμὸς τῆς Ἱερουσαλήμ (7,1-5), παρατίθενται ἐνταῦθα πληροφορίαί τινές περὶ τῆς συμπληρώσεως τοῦ ἐποικισμοῦ τῆς πόλεως ταύτης (11,1-2). Παρουσιάζεται ἔρα μία φυσικὴ συνέχεια ἐν τῇ διηγήσει, οὐδεὶς δὲ λόγος θὰ ἐπέτρεπε τὴν ἀμφισβήτησιν τῆς γνησιότητος τοῦ τμήματος τούτου.

Παρὰ ταῦτα ὁ Hölischer φρονεῖ ὅτι δὲν προέρχεται τοῦτο ἐκ τοῦ καλάμου τοῦ Νεεμίου, διότι ἐνταῦθα παρατηρεῖται δῆθεν ἀλλαγὴ τοῦ ὕφους καὶ χρήσις λεξιλογίου ἀσυνήθους παρὰ τῷ Νεεμίᾳ¹⁵³. Τοῦτο δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὰ πράγματα, διότι οὐδεμία φράσις παρουσιάζεται ἐνταῦθα δημιουργοῦσα ἀμφιβολίας περὶ τῆς Νεεμίου προελεύσεώς της. Ἴσως μόνον τὸ **וַיִּרְשָׁמָהּ** τὸ ὁποῖον σκανδαλίζει τὸν Hölischer, νὰ ἠδύνατό τις νὰ θεωρήσῃ ὡς μεταγενέστερον· διότι εἶναι τῷ ὄντι ἀληθές, ὅτι ὁ χαρακτηρισμὸς οὗτος τῆς Ἱερουσαλήμ ἀπαντᾷ εἰς βραδυτέραν ἐποχὴν¹⁵⁴. Ἡ ὅλη ὁμῶς περικοπὴ προέρχεται ὁπωσδήποτε ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Νεεμίου.

Ὁ ἐν συνεχείᾳ (στ. 3-36) ἀναφερόμενος πίναξ τῶν ἀρχηγῶν τῶν οἴκων τῶν ἐγκατασταθέντων ἐν Ἱερουσαλήμ πρέπει νὰ προέρχεται τῆς χειρὸς τοῦ Νεεμίου, διότι οὐδεὶς λόγος ὑπάρχει δικαιολογῶν τὴν ἀπόρριψιν τῆς γνησιότητός του. Εἶναι πολὺ πιθανὸν νὰ ἐχρησιμοποίησε τοῦτον ὁ Νεεμίας ἵνα ἀπαθανάτιση τὰ ὀνόματα τῶν ἐγκατασταθέντων εἰς Ἱερουσαλήμ Ἰουδαίων, ὡς ἀκριβῶς ἔπραξε καὶ περὶ τῶν ὀνομάτων τῶν Ἰουδαίων ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἐβόηθησαν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου τῆς ἀνοικοδομήσεως τῶν τειχῶν. Ὁ κατάλογος οὗτος ἀπαντᾷ καὶ ἐν Α' Παρ. 9 ἐνθα παρουσιάζει ἀξίας λόγου διαφο-

148. W.O.E. Oosterley—T. Robinson, ἐνθ' ἀνωτέρω.

149. W. Rudolph, ἐνθ' ἀνωτέρω, σ. 211.

150. A. Gelin, μν. ξ., σ. 15.

151. O. Eissfeldt, μν. ξ., σ. 676.

152. H. Schneider, μν. ξ., σ. 36.

153. Q. Hölischer, μν. ξ., σ. 551.

154. Βλ. Τωβ. 13,9. Ἡσ. 48,2. 60, 14. 64,10 (9). 66,20. Δαν. 3,28. 9,24. Πρβλ. 9,19 κλπ.

ράς καὶ μάλιστα περὶ τὴν γραφὴν τῶν ὀνομάτων καὶ τὴν διάταξιν αὐτῶν¹⁵⁵. Κατὰ τὸν Jahn ὁ ἡμέτερος κατάλογος προέρχεται ἐκ τοῦ Α' Παρ. 9, ἴσως δὲ ἀμφότεροι οἱ κατάλογοι νὰ ἔχουν κοινὸν ὑπόβαθρον¹⁵⁶. Κατὰ τὸν Rudolph ὁ συγγραφεὺς τοῦ Α' Παρ. 9 θὰ εἶχεν ὑπ' ὄψιν του τὸν ἡμέτερον πίνακα¹⁵⁷. Ἡ γνώμη αὕτη δέον νὰ θεωρηθῆ ὡς πιθανωτέρα, διότι ἐφ' ὅσον ὁ Χρονικογράφος ἐχρησιμοποίησε διὰ τὰ βιβλία τῶν Παραλειπομένων τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Νεεμίου, δὲν ἀποκλείεται νὰ ἐχρησιμοποίησε καὶ τὸν ἐν 11,3 ἐξ. πίνακα πρὸς καταρτισμὸν τοῦ ἐν Α' Παρ. 9 πίνακος.

Ἐπιπλέον λοιπὸν τὸ κεφ. 11 ἀνήκει εἰς τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Νεεμίου, πλὴν ἴσως τῆς ἐν στ. 1 φράσεως **שָׁרְיָה וְיָד**

Κεφ. 12. Ἐν τοῖς στ. 1-26 παρατίθεται ἕτερος κατάλογος περιλαμβάνων πρόσωπα τοῦ ἱερατείου, ὁ ὁποῖος οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Νεεμίου, τὰ ὁποῖα μετὰ τὴν διακοπὴν τοῦ παρεμβλήτου καταλόγου τούτου συνεχίζονται ἀπὸ τοῦ στ. 27. Τὸ ἀπὸ τοῦ στίχου τούτου μέχρι τοῦ τέλους τοῦ βιβλίου τοῦ Νεεμίου τμήμα ἀνήκει μὲν κατ' ἀρχὴν εἰς τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Νεεμίου, ἀλλὰ πολλὰ μέρη ἢ στοιχεῖα αὐτοῦ εἶναι ἀντικείμενον ἀμφισβήτησεων, διότι ὑπάρχουν ἐμφανεῖς μεταγενέστεραι ἐπεμβάσεις ἐν τῷ κειμένῳ, τῶν ὁποίων τὰ ὄρια δὲν ἔχουν ἐπαρκῶς καθορισθῆ.

Τοιαῦται μεταγενέστεραι ἐπεμβάσεις παρατηροῦνται ἐν πρώτοις ἐν τοῖς στ. 27-43, ἐνθα γίνεται λόγος περὶ τῶν ἐγκαινίων τῶν τειχῶν τῆς Ἱερουσαλήμ. Ποῖα τμήματα τῆς περικοπῆς ταύτης ἀνήκουν θετικῶς εἰς τὸν Νεεμίαν καὶ ποῖα ἀποτελοῦν μεταγενεστέρην προσθήκην, εἶναι δύσκολον νὰ γνωρίζῃ τις. Κατὰ τὸν Pfeiffer γνήσια τμήματα ἀποτελοῦν μόνον οἱ στ. 31, 37-40¹⁵⁸ κατὰ τὸν Hölischer οἱ 31-32, 37-40¹⁵⁹ κατὰ τὸν Rudolph οἱ 27α¹, 30, 31 ἐξ., 37-40, 43¹⁶⁰ κατὰ τὸν Gelin οἱ 27α, 30-32, 37-40, 43¹⁶¹ κατὰ τὸν Schneider οἱ 27, 31 ἐξ., 37-40, 43¹⁶².

Τὸ ἐκ τῶν στ. 27-30 πρῶτον τμήμα τῆς ἐν λόγῳ περικοπῆς νομίζομεν, ὅτι δυσκόλως εἶναι δυνατόν νὰ ὑποστηριχθῆ ἐπιστημονικῶς ὅτι προέρχεται ἐκ τοῦ Νεεμίου, ὅσον καὶ ἂν διατίθεται τις εὐμενῶς ὑπὲρ τῆς παλαιᾶς ταύτης γνώμης¹⁶³. Διότι ἡ ἐν τῷ τμήματι τούτῳ πομπῆδος πομπικὴ (μουσική,

155. Αἱ διαφοραὶ αὗται ὀφείλονται εἰς τὴν ἐσφαλμένην γραφὴν καὶ εἰς τινὰ βασικὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ κειμένου (βλ. M. Rehm, μν. ξ. σ. 53).

156. G. Jahn, μν., ξ., σ. 147.

157. W. Rudolph, ἐπ' ἀνωτέρω, σ. 183.

158. R. R. Pfeiffer, μν. ξ., σ. 837.

159. G. Hölischer, μν. ξ., σ. 556.

160. W. Rudolph, μν. ξ., σ. 198.

161. A. Gelin, μν. ξ., σ. 15.

162. H. Schneider, μν. ξ., σ. 36.

163. Ἐξαίρεσει ἴσως τοῦ 27α.

ψαλμωδίαι, καθάρσεις, ἱερατεῖον κλπ) δὲν ἦτο δυνατόν νὰ προέλθῃ ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Νεεμίου. Ὁ Νεεμίας ὡς πολιτικός ἄρχων δὲν ἐγνώριζε πολλὰ ἐξ αὐτῶν, τὰ ὁποῖα αὐτόθι ἀναφέρονται, ἀλλ' οὔτε ἐνδιεφέρετο δι' αὐτά. Ὡς ἀντιλαμβάνεται τις ἐκ τῆς προσεκτικῆς μελέτης τῶν ἀπομνημονευμάτων του, ὁ Νεεμίας περιορίζεται κυρίως εἰς τὰ τοῦ κυρίου ἔργου του, ἦτοι εἰς τὰ τῆς ἀνεγέρσεως τῶν τειχῶν καὶ εἰς τὰ τῶν λοιπῶν διοικητικῶν του καθηκόντων. Ζητήματα τοῦ ἱερατείου καὶ τῆς ἐν γένει λατρείας βλέπομεν νὰ ἐνδιαφέρουν αὐτὸν βραδύτερον, ἀλλὰ τοῦτο, ὡς θὰ ἴδῃ τις ἐν τέλει τῆς ἐργασίας, δὲν μαρτυρεῖ καὶ οἰκειότητα μεγάλην τοῦ Νεεμίου πρὸς ταῦτα. Ἐπειδὴ δὲ ὡς γνωστὸν ὁ Χρονικογράφος ἠρέσκετο εἰς τὰς παρομοίας περιγραφάς, εἶναι πολὺ λογικὸν νὰ δεχθῆ τις, ὅτι οἱ στίχοι οὗτοι ἐγράφησαν οὐχὶ ὑπὸ τοῦ Νεεμίου, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Χρονικογράφου.

Περὶ τῶν ἐπομένων στ. 31-32 οὐδεμία πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἀμφιβολία, ὅτι ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ Νεεμίου. Τὸ κυριαρχοῦν ἐν αὐτοῖς καὶ πάλιν ὕφος εὐκόλως ἐπαναφέρει εἰς τὴν προτέραν γνωστὴν Νεεμείων διήγησιν. Τοῦτο εἶναι ἀκριβῶς εἰς ἐπὶ πλέον λόγος ὑπὲρ τῆς ἀπορρίψεως τῆς Νεεμείου προελεύσεως τῶν προηγουμένων στ. 27β-30, διότι ἐν αὐτοῖς κυριαρχεῖ ξένον πρὸς τὸ Νεεμείων ὕφος· τοιαύτην ἀλλαγὴν παρατηρεῖ τις καὶ εἰς τοὺς ἐπομένους στ. 33-36.

Οἱ στίχοι οὗτοι δὲν νομίζομεν ὅτι ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ Νεεμίου, ἀποτελοῦν δὲ ὅπωςδήποτε μεταγενεστέραν προσθήκην. Διότι ἡ ἐν στ. 36β φράσις **נְיָוְיָוִי רָבִיבָה** δὲν ἦτο δυνατόν νὰ χρησιμοποιηθῆ ὑπὸ τοῦ Νεεμίου. Καὶ ἡ πρὸ αὐτῆς φράσις **וַיִּהְיֶה שָׁנָא וַיְהִי** μὴ ἀπαντῶσα ἀλλαχοῦ τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Νεεμίου ἀλλὰ μόνον ἐν στ. 24, ἐνθα, ὡς ἐλέχθη, δὲν ὑπάρχει τι Νεεμείων μαρτυρεῖ ὡσαύτως, ὅτι οἱ στίχοι οὗτοι δὲν ἔχουν σχέσιν πρὸς τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Νεεμίου. Καὶ τὸ ὅτι πάλιν ἐν τῷ ἀμέσως ἐπομένῳ στ. 37 ἡ φράσις αὕτη παραλείπεται, ἀναφερομένου ἀπλῶς τοῦ ὀνόματος Δαυὶδ (ἄνευ τοῦ χαρακτηρισμοῦ «ἀνθρώπου Θεοῦ»), μαρτυρεῖ ἀρκούντως, ὅτι ὁ στ. 36 παρουσιάζει συγγένειαν ὕφους πρὸς τὸν στ. 24 καὶ οὐχὶ πρὸς τὸ 37 ἐξ. τμήμα. Ἐκ τούτων ἐπεταὶ ὅτι οἱ στ. 33-36 εἶναι ξένοι πρὸς τὴν συνάφειαν τοῦ κειμένου καὶ προδίδουν μεταγενεστέραν τῷ ὄντι ἐπέμβασιν.

Ἐν τοῖς ἐπομένοις στ. 37-40 εἶναι προφανῆς ἡ συνέχεια τῆς ἐν στ. 31 διακοπείσης διηγήσεως, δὲν ὑπάρχει δέ τι, τὸ ὁποῖον νὰ δικαιολογῆ ἀμφιβολίας περὶ τὴν γνησιότητα τοῦ τμήματος τούτου. Δὲν θὰ ἦτο ὁμοίως ἄστοχος ἡ σκέψις ὅτι ἐν στ. 38 δεόν νὰ προστεθῆ ἡ λέξις **וַיְהִי** κατὰ τὸ ἐν στ. 32 παράλληλον¹⁶⁴. Ἴσως παρελείφθη ὡς περιττὴ ἡ λέξις αὕτη, ἕνεκα τοῦ ὅτι δὲν ἐχρησιμοποιήθη κατάλογος ὀνομάτων, ὡς συνέβη ἐν στ. 33-36, ἢ ὅτι ἐχρησιμοποιήθη μὲν καὶ ἐν στ. 38, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐπαναλήψεως ἐξέπεσεν. Διότι τοῦτο δὲν εἶναι ἀσύ-

164. Βλ. R. Kittel, BH. Πρβλ. Guthe, παρὰ W. Rudolph, μν. ξ. σ. 197 κλπ.

νηθες ἐν τῷ κειμένῳ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Παρὰ ταῦτα νομιζομεν πιθανώτερον, ὅτι ἡ λέξις αὕτη δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὸ πρωταρχικὸν κείμενον τοῦ στ. 32, προσετέθη δὲ βραδύτερον πρὸς χαρακτηρισμὸν τῶν ἐν στ. 33-36 ἀναφερομένων ἀνδρῶν.

Εἰς τὸ ὑπόλοιπον τμῆμα τοῦ παρόντος κεφαλαίου δὲν ὑπάρχει τι Νεεμίειον πλὴν ἴσως τοῦ στ. 43. Οἱ στ. 44-47, ἐνθα γίνεται λόγος περὶ τῶν δικαιωμάτων τῶν λευϊτῶν, οὐδεμίαν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχουν σχέσιν πρὸς τὸν Νεεμίαν. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐν στ. 44 φράσις **נִיחַן עִיבֵי** ἢ ὅποια προδίδει ἀλλαγὴν τοῦ ὕφους, ἐφ' ὅσον ἐπαναλαμβάνεται ἐν 13,1 (τὸ ὁποῖον, ὡς θὰ ἴδωμεν, δὲν ἀνήκει εἰς τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Νεεμίου) καὶ παρουσιάζει ἀντίθεσιν πρὸς τὸ **נִיחַן עִיבֵי** τοῦ 13,15, τὸ ὁποῖον προέρχεται ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Νεεμίου. Πρέπει ὅμως νὰ δεχθῆ τις, ὅτι μετὰ τὸν στ. 42 ἐξέπεσε τμῆμά τι προερχόμενον ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Νεεμίου, διότι ὡς ἔχει σήμερον τὸ κείμενον, παρουσιάζει πλείστας δυσχερείας περὶ τὴν κατανόησίν του. Ὡς πιθανωτάτη δύναται νὰ ὑπάρχη ἡ γνώμη, ὅτι ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ μόνον ὁ πυρὴν εἶναι Νεεμίειος, τὸ δὲ μέγα μέρος αὐτοῦ εἶναι μεταγενέστερον καὶ ὑπέστη σημαντικὰ ἀλλοιώσεις.

Ἐκ τῆς γενομένης ἐξετάσεως προκύπτει λοιπὸν, ὅτι γνήσια τμήματα ἀνήκοντα εἰς τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Νεεμίου ἀποτελοῦν οἱ στ. 27α, 31-32, 37-40, (43α).

Κεφ. 13. Κατὰ τὴν γνώμην τῶν πλείστων ἐρμηνευτῶν ἐν οἷς καὶ οἱ Siegfried¹⁶⁵, Bertholet¹⁶⁶, Batten¹⁶⁷, Holscher¹⁶⁸, Rudolph¹⁶⁹, Gelin¹⁷⁰, Schneider¹⁷¹ κ.π.ἄ., οἱ στ. 1-3 δὲν ἀποτελοῦν μέρος τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Νεεμίου. Ἡ γνώμη αὕτη εὐσταθεῖ, διότι πρὸς τοῖς ἄλλοις δὲν ἦτο δυνατόν κατὰ μίαν τόσον εὐχάριστον ἐορτὴν νὰ γίνῃ λόγος περὶ λίαν δυσαρέστου γεγονότος, ὡς ἡ λύσις τῶν μικτῶν γάμων, ἐφ' ὅσον δι' αὐτῆς θὰ διελύοντο αἱ οἰκογένειαι. Ἐπειτα παραμένει αἰνιγματικόν, πῶς ἐνῶ, ὡς ἀναφέρεται ἐν στ. 3, «ἐχωρίσθησαν πᾶς ἐπίμικτος ἐν Ἰσραήλ», ἠναγκάσθη βραδύτερον ὁ Νεεμίας νὰ ἐπιπλήξῃ τοὺς Ἰουδαίους «οἱ ἐκάθισαν γυναῖκας Ἀζωτίας, Ἀμμωνιτιδας, Μωαβιτιδας», ὡς ἀναφέρει ὁ στ. 23. Τὰ ἐν στ. 1-3 ἄρα ἀναφερόμενα δὲν δύναται νὰ ἔχουν οὐδὲ ἔχουν σχέσιν πρὸς τὴν τότε δρᾶσιν τοῦ Νεεμίου. Ὁ Νεεμίας ἐνδιεφέρθη διὰ τὸ ζήτημα τῆς λύσεως τῶν μικτῶν γάμων πολὺ βραδύτερον καὶ δὴ ὅτε εἶχεν ἤδη ἀποπερατώσει τὸ κύριον ἔργον του. Ἦχθη

165. D. C. Siegfried, μν. ξ., σ. 8.

166. A. Bertholet, μν. ξ., σ. XIV.

167. L.W. Batten, μν. ξ., σ. 15.

168. G. Holscher, μν. ξ., σ. 557.

169. W. Rudolph, μν. ξ., σ. 244.

170. A. Gelin, μν. ξ., σ. 15.

171. H. Schneider, μν. ξ., σ. 36.

δὲ εἰς τοῦτο ἐκ τῆς παρατηρήσεως, ὅτι ἔνεκα ἀκριβῶς τῶν συναφθέντων μικτῶν γάμων δὲν ὑπῆρχεν ἐν τῷ λαῷ ὁμοιογένεια, ἡ ὁποία ἦτο ἀπαραίτητος προϋπόθεσις διὰ τὴν ἐσωτερικὴν συνοχὴν τῆς Ἰουδαϊκῆς κοινότητος. Διὰ τοῦτο ἐπετέθη μετὰ δριμύτητος ἐναντίον τῶν συναψάντων γάμους μετ' ἄλλοφύλων γυναικῶν, διεφώτισε δὲ τὸν λαὸν περὶ τοῦ κινδύνου, τὸν ὁποῖον διέτρεχεν ἡ Ἰουδαϊκὴ φυλὴ ἐκ τῆς μετὰ τῶν ἄλλοφύλων ἐπιμιξίας¹⁷². Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς δὲν ἔχουν θέσιν τὰ ἐν στ.1-3 ἀναφερόμενα. εὐλόγως δὲ ὑπὸ τῶν συγχρόνων καὶ πλείστων παλαιότερων ἐξηγητῶν δὲν θεωροῦνται ὡς προερχόμενα ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Νεεμίου.

Τὸ ὑπόλοιπον τμήμα τοῦ κεφαλαίου τούτου, ἦτοι οἱ στ. 4-31, ἀποτελεῖ ἀναμφισβητήτως γνήσιον ἔργον τοῦ Νεεμίου, δὲν εὐσταθεῖ δὲ ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Batten, ὅτι τὰ ἀπομνημονεύματα συνεχίζονται οὐχὶ ἀπὸ τοῦ στ. 4, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 6¹⁷³. Οὐδεὶς ἱστορικὸς ἢ φιλολογικὸς λόγος ἐμποδίζει τὴν ἀποδοχὴν τὴν γνησιότητος τῆς κατακλειδῶς ταύτης τῶν ἀπομνημονευμάτων¹⁷⁴.

Πλὴν ἄρα τῶν στ. 1-3 ὀλόκληρον τὸ ὑπόλοιπον τμήμα τοῦ κεφ. 13 ἀνήκει εἰς τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Νεεμίου.

Ἐκ τῆς προηγηθείσης βάσει ἱστορικῶν καὶ φιλολογικῶν κριτηρίων ἀνωτέρω ἐρεῦνης κατεδείχθη, ὅτι γνήσια τμήματα τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Νεεμίου, ὡς ταῦτα παρατίθενται ἐν τῷ φερωνύμῳ βιβλίῳ, εἶναι τὰ ἐξῆς: α' 1,1-7,5 ἐξαίρεσει 1) τῆς ἐν 4,1 φράσεως **יְהוָה שְׁמֵהּ** 2) τῆς ἐν 4,15α² φράσεως **מִיָּמֵינוּ מִיָּמֵינוּ מִיָּמֵינוּ** 3) τῆς ἐν 6,1 φράσεως **הַיְבוּסִים** καὶ 4) τῆς ἐν 7,1 φράσεως **מִיָּמֵינוּ מִיָּמֵינוּ** β' 11,1-3, ἐξαίρεσει ἕως τῆς ἐν στ. 1 φράσεως **שָׁרְהָרָה** γ' 12,27α, 31-32,37-40 (43α)· δ' 13,4-31.

(Συνεχίζεται)

172. Βλ. 13,23-27. Δὲν ἐπέτυχεν ὅμως ὁ Νεεμίας πολλὰ εἰς τὸ πρόβλημα τοῦτο, καὶ δι' αὐτὸ ἐχρειάσθη πρὸς ἐπιβολὴν τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου νὰ ἀποσταλῇ βραδύτερον ὁ Ἔσδρας εἰς Ἱερουσαλὴμ. Τὸ θέμα τοῦτο σχετίζεται πρὸς τὸ χρονολογικὸν πρόβλημα τῆς ἀφιξέως καὶ δράσεως τοῦ Ἔσδρα ἐν Ἱερουσαλὴμ, περὶ τοῦ ὁποῖου ὁ λόγος κατωτέρω ἐν ἰδίῳ κεφαλαίῳ.

173. L.W. Batten, μν. ξ., σ. 15.

174. Κατὰ τὸν Riessler ἡ ἐν 24α λέξις **יָצָה** (ἡμισυ) προκαλεῖ σύγχυσιν ἐν τῷ κειμένῳ, τὸ ὁποῖον οὕτως δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὰ πράγματα. Δὲν ἦτο δυνατόν, ἰσχυρίζεται οὗτος διὰ λόγους τοὺς ὁποίους παραθέτει (βλ. Der Urtext der Bücher Esdras und Nehemias, σ. 117), νὰ ὀμίλει μόνον τὸ ἐν ἡμισυ τῶν ἐβραϊστικῶν ἀζωτιστῶν οὐχὶ δὲ καὶ τὸ ἄλλο ἡμισυ. Καὶ φρονεῖ ὅτι ἡ λέξις αὕτη προῆλθεν ἐξ ἐσφαλμένης ἀλλαγῆς ἐκ τῆς Βαβυλωνιακῆς λέξεως maslu, ἡ ὁποία σημαίνει «πάντες», τὸ σύνολον, καὶ ἄρα πρέπει νὰ ἀναγνώσῃ τις, κατ' αὐτόν· «οἱ υἱοὶ αὐτῶν ὀμίλουσαν πάντες ἀζωτιστῶν, ἰουδαῖοι δὲ οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἠδύνατο νὰ ὀμιλήσῃ» (αὐτόθι). Ταῦτα ὅμως δὲν εὐσταθοῦν, διότι πρέπει πρῶτον νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι ὁ Νεεμίας ἔγραψε τὰ ἀπομνημονεύματά του εἰς τὴν Βαβυλωνιακὴν οὐχὶ δὲ εἰς τὴν μητρικὴν του, τὴν Ἑβραϊκὴν, γλῶσσαν, ἕπερ ἀποκλείομεν.